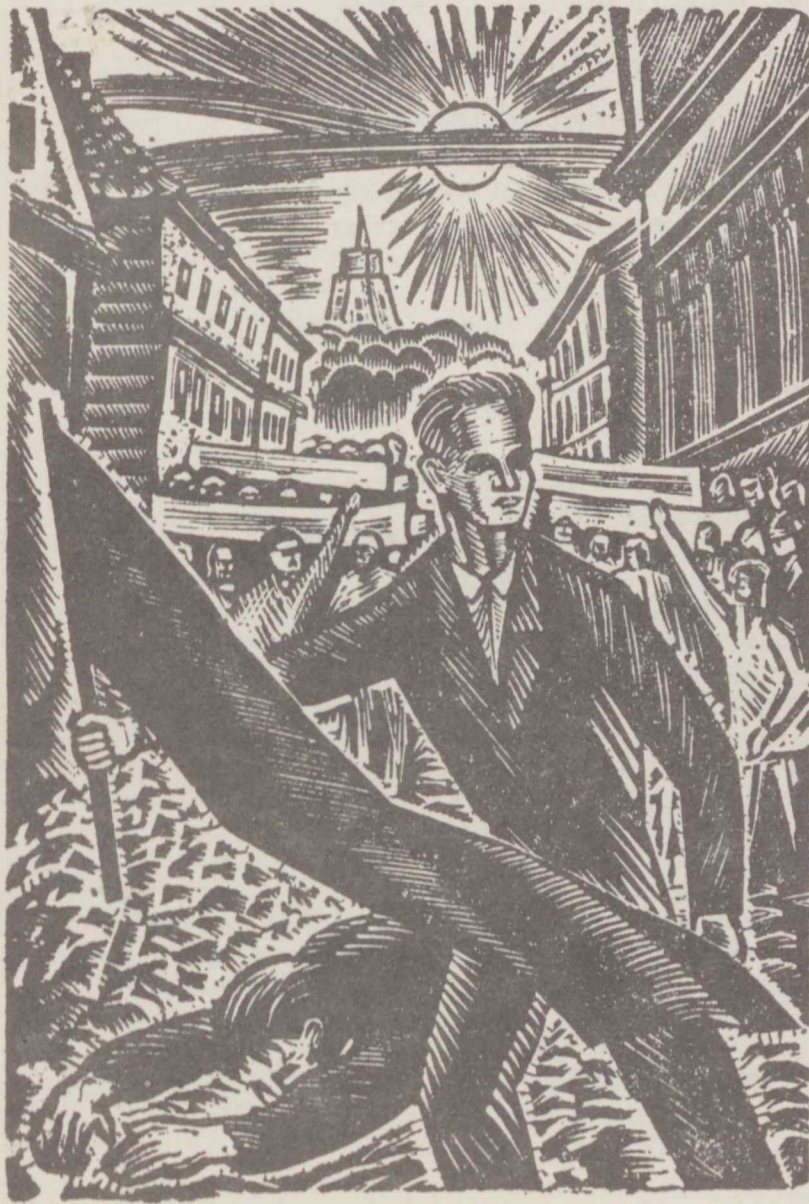

Kneita Petras
3142 So. Halsted St.
Chicago, Ill., 60608

ŠVILIESA

NO. 4, SPALIS—LAPKRITIS—GRUODIS, 1978 M.

Medžio raižinys "Revoliucinis Vilnius."

P. Rauduvė

ŠVIESA
The *Light*

Prenumeratos kaina. metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 4 SPALIS—LAPKRITIS—GRUODIS [OCTOBER—NOVEMBER—DECEMBER] 1978 XXXV

TURINYS

Proto jėga prieš karo beprotybę. Justas Paleckis	3
Ketvirtąjį šimtmetį baigiant. Jonas Kubilius	6
Joja lietuvaiciai. Jonas Šiožinys. Eilėraščiai.	11
Švedkapis. " " " " " "	11
Giesmė Jonelio atmintinėms. " " " " " "	11
Audra. Jonas Lapašinskas. Eilėraštis	11
"Pirmutinis darbo žmonių dienraštis". Bronius Raguotis	12
Lietuvos dailės muziejuose. V. Mikuličius.	17
Tolminkiemis. Paulius Drevinis. Eilėraščiai.	18
Kopgalis. " " " " " "	18
Garbė. " " " " " "	18
Atsisveikinimas su tėviške. " " " " " "	18
Šviesos keliais. Bronius Jauniškis.	19
Paprasto žmogaus erudicija. A. Liepsnonis.	20
Kova dėl pasaulietiško universiteto Lietuvoje 1921 m. Prof. J. Petraitis.	22
Prakeiktas gyvenimas. Bronius Jauniškis.	26
Ilgiausių metų! J. Subata. Eilėraštis.	28
Pasimatymas su didžiuoju bedieviu. Vincas Kuzmickas.	29
Ąžuolų žemė. Jonas Strielkūnas. Eilėraštis.	31
Irena Katnienė. Alfonsas Andriuškevičius.	32

Proto jėga prieš karo beprotybę

JUSTAS PALECKIS

Lietuvos TSR Taikos komiteto pirmininkas

Dažnai mūsų pasaulį vadina beprotišku. Ar tai ne beprotybė, kad ilgos žmonijos istorijos palydovu buvo ir yra karai. Niekas negali suskaičiuoti, kiek žmonių žuvo karuose, kurių per 5 tūkstančius metų buvę net 15,513, kaip skaičiuoja mokslininkai. Tačiau žinomas ir stebinantis yra aukų prieauglis dviejuose didžiausiuose karuose: pirmajame pasauliniame kare žuvo daugiau kaip 10 milijonų, o antrasis pasaulinis karas pareikalavo daugiau kaip 50 milijonų žmonių aukų. Viena tik Tarybų šalis neteko apie 20 milijonų savo sūnų ir dukterų. Jei kiltų trečias pasaulinis karas su branduolinių naikinimo priemonių panaudojimu, amerikiečio mokslininko Lainuso Polingo apskaičiavimu, jame žūtų 800 milijonų žmonių. Kai kas spėja, kad būtų sunaikinta net trečdalis žmonijos.

Tokie pasibaisėtini pranašavimai suprantami, nes dėl neribotų ginklavimosi varžybų sukaupti milžiniški kiekiai masinio naikinimo priemonių. Baisu net įsivaizduoti, kas beliktų iš mūsų nuostabiosios Žemelės ir jos įnamių, ne tik žmonių, bet ir visos gyvyjės bei augmenijos, jei toji košmarinė naikinamoji jėga pradėtų veikti. Tuo labiau, kad balistinės raketos, skrendančios nepaprastu greičiu, padarė visą mūsų planetą pažeidžiamą.

Kiek tai išradingumo, kiek proto įtempimo reikėjo žmonijai, kol nuo primityvių strėlių ir titnaginio šautuvo prieita ligi branduolinių bombų ir balistinių raketų. O dabar, kaip skelbia žinovai, apie pusė visų žemės mokslininkų ir inžinierių dalyvauja mirties priemonių gamyboje ir jų tobulinime.

Viename kultūros ir mokslo darbuotojų minčių apie karą ir taiką rinkinyje mūsų poetas E. Mieželaitis rašė: "Kaip baisu. Juk dar neužgijo anoji Žemės žaizda. Dar šilti visų krematorijų pelenai, o viršum tų krosnių griuvėsių grėsmingai iškyla raketa. O, žmonės. Gelbėkite planetą. O, žmogau. Sukilk prieš budelius."

Ilgą karų istorija, bet ne trumpa ir kovos už taiką istorija, kuri parodo, kad prieš tamsias beprotybės ir karo jėgas stoja šviesaus proto ir išminties jėgos. Ne veltui UNESCO įstatuose,

kurie priimti 1945 metais, išreikšta tokia mintis: kadangi karas prasideda žmonių protuose, tad ir taikos pagrindai turi remtis žmonių protu.

Prieš karų beprotybę jau gilioje senovėje kėlė balsą išmintingiausi ir pažangiausi savo laiko žmonės. Idealas gyvenimo be karų, svajonės apie amžiną taiką atsispindėjo ne tik legendose apie "aukso amžių," bet ir gilios senovės filosofų ir rašytojų kūrinuose. Pavyzdžiui, senovės kinų filosofas Lao-czy paskelbė prieš karus nukreiptą utopinį traktatą, o senovės Graikijos rašytojas Jamala sukūrė romaną apie saulėtą valstybę, laimingą gyvenimą be karų ir vaidų. Taikos idėjas Graikijos tautų tarpe skelbė Aristotelis, o prancūzų-filosofas P. Diubua (14-me amžiuje) ir Čekijos karalius Irži Podebradas (15-me amž.) kūrė planus apie visuotiną taiką Europoje.

Vėliau projektus apie sudarymą europinių ir pasaulinių organizacijų tarptautiniams konfliktams taikiai išspręsti kėlė visa eilė galvočių: prancūzas E. Krua (1623 m.), amerikietis U. Penas (1693), prancūzų publicistas Sen-Pjeras (1708), anglų ekonomistas Dž. Beldersas (1710), vokiečių filosofas E. Kantas (1795), rusų švietėjas V. Malinovskis (1803) ir kiti. Tų laikų pažangūs mintytojai siūlė tarptautinių santykių pagrindan dėti tautų lygybės ir suverenumo dėsnius ir reikalavo feodalinės-dinastinės santvarkos likvidavimo. Tarptautinės teisės pagrindų kūrėjas olandas G. Grocijus (1583-1645) iškėlė karų humanizacijos dėsnius, siūlė uždrausti neteislingus karus, reguliuoti valstybių santykius sutartimis, kurios apsaugotų taikos interesus. Prancūzų utopiniai komunistai 18-me amžiuje (Morelli, G. Mabli) nurodinėjo, kad karams išvengti reikalinga pakeisti tautų socialinę santvarką turto suvisuomeninimo pagrindu.

Po Napoleono karų (1815) Europoje prasidėjo pacifistinis judėjimas, susirūpinęs užtikrinti taiką kapitalistinėse sąlygose. Tas judėjimas turėjo kai kurią reikšmę paruošiant konvencijas ir susitarimus dėl kariavimo metodų sušvelninimo, dėl tarptautinių ginčų ir konfliktų išsprendimo. Taip atsirado Hagos konvenci-

jos, sudarytos 1899 ir 1907 metais, o 1899 m. įkurti Nuolatiniai trečiųjų teismo rūmai, veikę kaip tarptautinio arbitražo organas.

Naują pobūdį kova už taiką igijo prasidėjus socialistiniam darbininkų judėjimui. Susirūpinę taikos, saugumo ir nusiginklavimo reikalais, K. Marksas ir F. Engelsas skelbė, kad įvairių šalių darbininkų klasės susijungimas turi padaryti negalimu karą tarp tautų. Pirmojo pasaulinio karo metu kariavusių šalių socialistų konferencijose Leninas paskelbė karą karui, nušvietė teisingų ir neteisingų karų pobūdį ir iškėlė aktyvios kovos už taiką šūkį. Tas šūkis galingai pasireiškė Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos epopėje.

Jau antrąją dieną po Spalio revoliucijos pergalės priimtas Lenino paruoštas garsusis Taikos dekretas. Jame ne tikta išryškinta teisingos ir demokratinės taikos sąvoka bei pagrįstas tautų taikamas sambūvio principas, bet ir nurodytas lemiamas liaudies masių vaidmuo karo ir taikos klausimais. Todėl pasiūlymas baigti imperialistinį karą ir sudaryti taiką adresuotas ne tiktai vyriausybėms, bet ir tiesiog kariavusioms tautoms. Leninas aiškiai sakė: "Mes turime padėti tautoms įsikišti į karo ir taikos klausimus."

Laikotarpyje tarp abiejų pasaulinių karų daugelis didžiųjų mokslo ir meno kūrėjų stojo į taikos kovotojų frontą. Anri Barbiusas ir Romen Rolanas, Pablo Pikaso ir Carlis Čaplinas, Tomas ir Henrikas Manai, Albertas Einšteinas ir Sen Katajama, Martynas Andersonas-Nekse ir Anatolis Fransas, Bernardas Šou ir Teodoras Dreizeris—tai tik kai kurie vardai žymiausių rašytojų, menininkų ir mokslininkų, kovojusių už taiką prieš militarizmą ir imperializmą Vakarų šalyse. Tai jau nekalbant apie tarybinių garsių intelektualų kohortą su Maksimu Gorkiu, stovėjusiu tos kovos priešakinėse linijose. Plačiausiai nuskambėjo Maksimo Gorkio klausimas: "Su kuo jūs, "kultūros meistrai"? Tai buvo lemtingas klausimas tuo metu, kada Vakaruose siautėjo šovinizmo, reakcijos ir fašizmo bangos, artėjo katastrofos grėsmė, kada kiekvienam proto darbuotojui reikėjo apsispręsti—kurioje barikados pusėje atsistoti likimo valandą.

Deja, šviesaus proto žmonių pastangos nepajėgė nugalėti kapitalo tarnų ir karo kranklių tamsiųjų jėgų. Nebuvimas vieningo tarptautinio karo priešininkų visuomeninio fronto palengvino reakcininkams apgauti kapitalistinių kraštų darbo žmonių mases, užmigdyti jų

budrumą ir paleisti į darbą siaubingąją karo mašiną savo tikslams pasiekti. Tačiau antrasis pasaulinis karas, pats žiauriausias ir daugiausiai kraujoplūdžio pareikalavęs, buvo tautoms didelė ir skaudi pamoka.

Pačiame šaltojo karo sukuryje, kai Vakarų imperialistai pradėjo ginklavimosi lenktynes, mostagavo branduolinėmis bombomis, sudarė NATO ir kitus karinius blokus, kilo naujo karo grėsmė. Tarybų Sąjunga ir kitos socialistinės šalys ėmėsi žygių apsaugoti taikai, sutrukdyti naujo pasaulinio karo suliepsnojimą. Kaip tik tuo metu prasidėjo ir galingas pasaulinis taikos šalininkų judėjimas.

Prieš 30 metų, 1948 metais, įvykęs pasaulinis kultūros darbuotojų kongresas už taiką savo atsišaukime paskelbė: "Viso pasaulio tautos nenori karo ir turi pakankamai jėgų apginti taiką ir kultūrą nuo naujojo fašizmo pasikėsinių." Vis labiau plėtėsi taikos šalininkų judėjimas. 1949 metų balandy Paryžiuje ir Prahoje įvyko pirmasis pasaulinis taikos gynėjų kongresas. Jis atstovavo 600 milijonų įvairių pažiūrų, tautų ir religijų taikos šalininkų. Kongrese aktyviausiai pasireiškė prancūzų akademikas F. Žolio-Kiuri, anglų profesorius Dž. Bernalas, tarybiniai rašytojai A. Fadejevas, A. Korneičiukas, I. Erenburgas, amerikiečių profesorius W. Diubua, dainininkas Polis Robsonas, brazilų rašytojas Žorži Amadu, prancūzų poetas Lui Aragonas, Čilės poetas Pablo Nerūda ir daugelis kitų įžymybių. "Mes susirinkome čionai ne prašyti taikos iš karo šalininkų, bet priversti juos taikai"—skelbė kongrese F. Žolio-Kiuri.

Daug kongresų, konferencijų ir asamblėjų taikai ginti įvyko per tuos dešimčius įvairiose šalyse. Tačiau neapsiribota vien laikas nuo laiko šaukiamais kongresais. Jau pirmasis taikos gynėjų kongresas įsteigė nuolatinį vadovaujамąjį organą—Pasaulinę Taikos Tarybą, kuri nuolat budi taikos sargyboje. Pirmuoju jos pirmininku buvo E. Žolio-Kiuri, o dabar jai vadovauja Indijos mokslininkas Romešas Čandra.

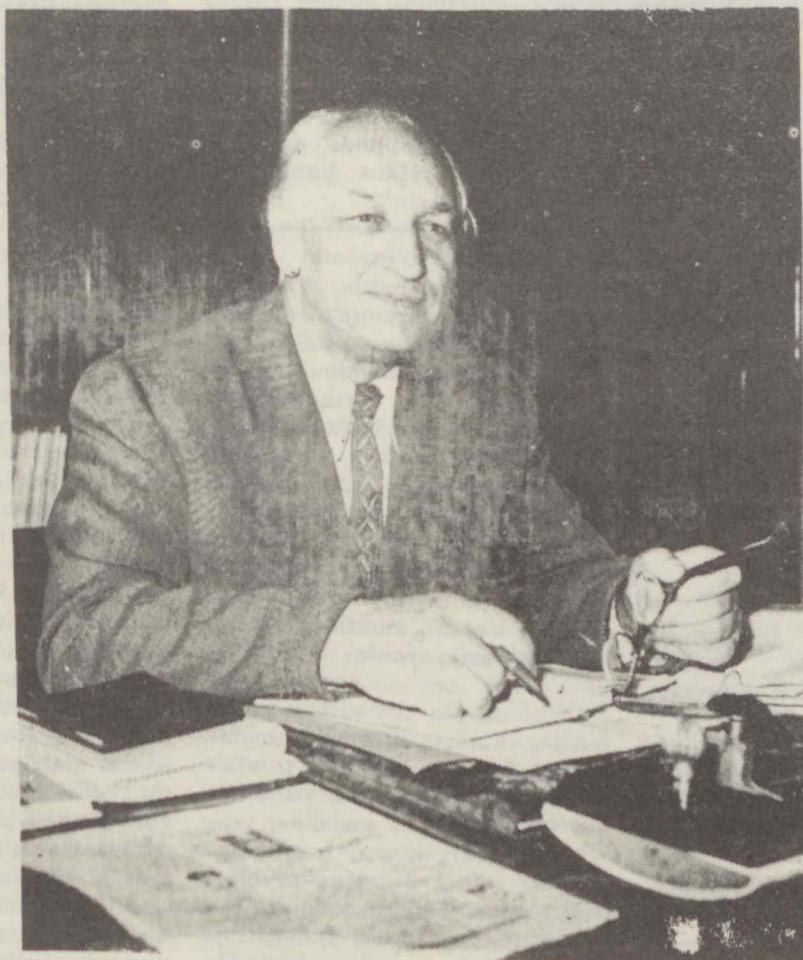
Galingiausiu taikos gyvenimo veiksniu yra Tarybų Sąjunga ne tik savo valstybiniu autoritetu bei pajėgumu, bet ir aktyviu visuomenės ir liaudies masių pritarimu taikos idėjai. Didelį aktyvumą reiškia Tarybinis taikos gynimo komitetas, kurio priešakyje nuo pat jo įsteigimo ligšiol yra žymusis rašytojas ir poetas Nikolajus Tichonovas. Komiteto veikloje dalyvauja daug įžymiausių tarybinių kultūros,

mokslo ir meno veikėjų, o taip pat įvairių religinių kultū vadovaujantys asmenys.

Tarybų Lietuvoje nuo 1951 metų veikia respublikinis Taikos gynimo komitetas, kurio pirmininkais buvo Mokslų Akademijos prezidentas J. Matulis, poetas T. Tilvytis, rašytojas J. Baltušis. Komiteto narių tarpe matome įžymius respublikos intelektualus. Jų tarpe—rašytojai ir poetai Justinas Marcinkevičius, V. Reimeris, A. Drilinga, A. Laurinčiukas, skulptorius G. Jakubonis, dailininkai J. Kuzminskis ir V. Gečas, artistės M. Aleškevičiūtė ir R. Staliliūnaitė ir eilė kitų. Taikos gynėjų tarpe ir komiteto nariai įvairių religijų atstovai—katalikų vyskupas L. Povilonis ir prof. V. Butkus, stačiatikių vyskupas Germanas, santikių tary-

bos pirmininkas I. Jegorovas, liuteronų vyskupas J. Kalvanas.

Kova už taiką—tai kova už šviesiausių žmonijos idealus, kova už galimybę be baimės žvelgti į ateitį, už teisę gyventi, dirbti ir kurti. Akivaizdoje šiurpios grėsmės, kuri iškyla žmonijai dėl besitęsiančių ginklavimosi varžybų ir baisiausio branduolinio karo pavojaus, ir akmenys turėtų prabilti protesto balsu. Tuo labiau tai turi daryti visi dori žmonės, o ypač jautriausių širdžių ir šviesiausių protų atstovai, kuriais pirmoje eilėje yra tie, kas stovi žmonijos pažangos priešakyje—kultūros, meno ir mokslo darbuotojai. Budėti taikos sargyboje, kovoti prieš karo kurstytojus—svarbiausias visų žmonių ir visų tautų uždavinys.

Justas Paleckis

KETVIRTAJĄ ŠIMTMETĮ BAIGIANT

*Vilniaus
V. Kapsuko
universiteto rektorius
akademikas
Jonas Kubilius atsako
į „Kultūros barų“
korespondento
Romualdo Ozolo
klausimus*

— Vilniaus universitetas — seniausias lietuvių mokslinės minties židinytis. Šiuo metu Tarybų Lietuvoje yra nepalyginamai platesnis mokslo ir mokymo įstaigų tinklas, negu bet kuriuo Lietuvos istorijos laikotarpiu. Tačiau Universitetas ir šiandien tebėra gauriamas mokslinės minties centro aureolės. Kiek, Jūsų nuomone, gerbiamas Rektoriau, toks nusiuteikimas yra pagrįstas? Kokiose mokslo šakose Vilniaus universiteto mokslinės minties euristinis polėkis yra ryškus šiuolaikinio mokslo kontekste?

— Vilniaus universitetas — seniausia ne tik Tarybų Lietuvos, bet ir Tarybų Sąjungos aukštoji mokykla. Jo veikla paliko ryškius pėdsakus ne vien lietuvių kultūros raidoje, su jo vardu susiję ir daugelis kaimyninių tautų kultūros gyvenimo įvykių. Antra vertus, šiandieninis mūsų mokslo sistemos pobūdis, o kartu su juo ir Universiteto vaidmuo lietuvių mokslo ir kultūros gyvenime, neatskiriami nuo Tarybų Sąjungos tautoms bendrų mokslo ir mokymo institucijų raidos tendencijų.

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija, kurios 60-ąsias metines šiemet švęsime, sukūrė prielaidas ne tik kokybiniam visuomenės ekonominių ir socialinių santykių pertvarkymams, bet ir gyvenimo būdo, kultūros revoliucijai. Jaunai Tarybų šaliai reikėjo nepaprastai daug specialistų. Universitetai buvo nepajėgūs išspręsti šį uždavinį. Imta steigti ir ypač sparčiai plėsti atskirų mokslo šakų specialistus rengiančias

aukštesnias mokyklas. Tuo būdu greita universitetų išaugo platus mokymo institutų tinklas. Universitetai taip pat nestovėjo vietoje — plėtėsi, steigdami naujus fakultetus, naujas katedras ir specializacijas. Vilniaus universitetas Tarybų valdžios metais turėjo sparčiau pražygiuoti kitų Sąjungos universitetų jau nueitą kelią, išaugti tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai; iš lėtos, gan uždarą gyvenimą gyvenančios kultūros citadelės tapti mokslo ir mokymo įstaiga, jautriai reaguojančia į visus kultūros ugdymo poreikius.

Galima sakyti, tas uždavinys buvo ir tebėra sėkmingai sprendžiamas. Sakykim, per pirmąjį pokario dešimtmetį Universiteto dienis skyrius išleido kiek daugiau kaip tris tūkstančius, per antrąjį — daugiau kaip penkis tūkstančius absolventų; dabar, vien šio skyriaus 1976 metų laidoje — kone pusantro tūkstančio. Pokario metais vien stacionariu būdu mūsų Universitetas parengė 20 900 specialistų, o drauge su tais, kurie aukštąjį išsilavinimą įgijo neakivaizdiniame bei vakariniame skyriuose, turime gražų skaičių, prašokantį 30 tūkstančių. Kitaip tariant, Universitetas vien pokario metais išleido kelis kartus daugiau absolventų, negu per visus 365 metus iki tol. Dabar Universitete įgyjamos 32 specialybės, yra daugiau kaip 70 specializacijų. Universitete mokosi apie 16 tūkstančių studentų (įskaitant neakivaizdininkus). Studentų skaičiumi VU yra dešimties didžiausių TSRS universitetų tarpe (šalyje iš viso

Ketvirtą šimtmetį baigiant

[Tęsiama iš 6 p.]

yra 64 universitetai). Mokslo kandidatų procentu mes užimam Sąjungoje aštuntą vietą, mokslo daktarų procentu — šeštą.

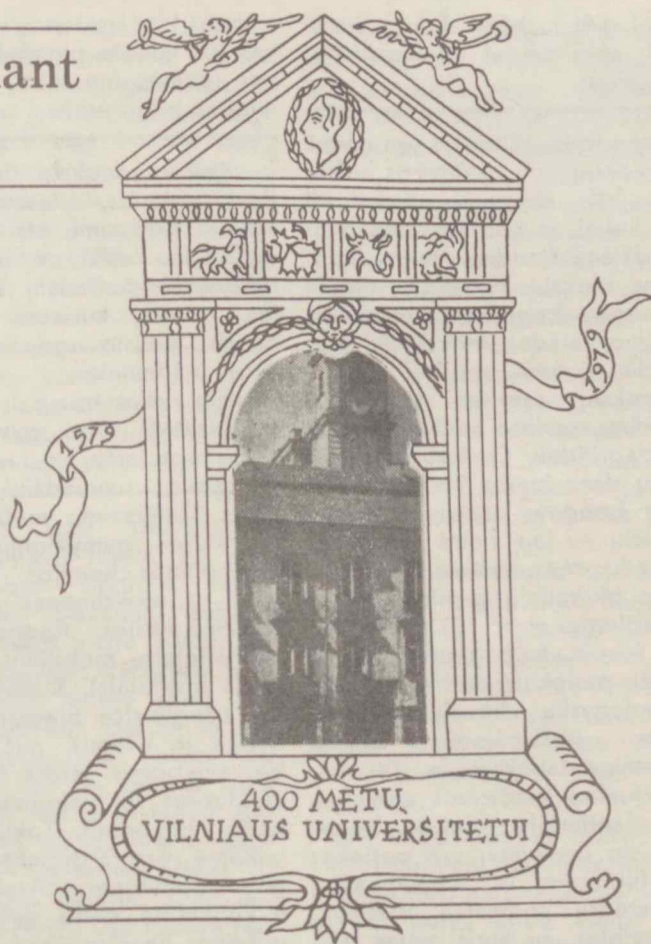
Mūsų augimo perspektyvos neabejotinos. Šiuolaikinės mokslo plėtotės sąlygomis, kai metodai ir technologijos sensta taip greit, kad kiekvienam specialistui kas keleri metai reikia visiškai atnaujinti savo žinojimą, mokymo įstaigų uždaviniu tapo jau ne tam tikros žinių sistemos teikimas, o išaiškinimas tų žinojimo principų, kuriais remdamasis, specialistas iš gausaus informacijos srauto galėtų savarankiškai pasirinkti reikalingus duomenis ir pats konstruoti jo darbui reikalingą žinojimą. Universitetinis (tam tikru mastu apskritai humanitarinis) išsilavinimas tampa kiekvienam specialistui kriterijumi pasirengti darbinei veiklai, tikrai kūrybingam gyvenimui. Išmokyti savarankiškai mąstyti, įdiegti būtiniausius specialaus tyrimo įgūdžius — toks dabar yra svarbiausias aukštosios mokyklos uždavinys. Ne veltui mūsų principas yra mokymo ir mokslo vienybės reikalavimas, taikomas tiek vertinant dėstytojų darbo kokybę, tiek Universiteto absolventų pasirėngimą savarankiškai veiklai. Mes visapusiškai skatiname Universiteto pedagogų mokslinio tyrimo darbą, nes tik mokslinio tyrinėjimo aistra degantis žmogus gali pademonstruoti gyvą mokslinio žinojimo genezės aktą, kuris leidžia suvokti mokslo radimosi pradmenis ir gali padėti išmokti jais operuoti. Antra vertus, mes ypatingai skatiname ir skatinsime studentų mokslo tiriamąjį darbą,

Studentų mokslinės draugijos veiklą.

Aukštoji mokykla, kaip sakiau, negali nesiremti tiriamųjų mokslo darbų ugdytu, nes nuo to daug priklauso ir mokomojo darbo sėkmė. Nors mokslo tiriamosios veiklos bazė nuolat stiprėja, tačiau ji dar gerokai atsilieka nuo dabarties reikalavimo. Negalime pasigirti ir mokslinių darbų finansavimu. Reikia kai ką patiem „durti“ prie savo biudžeto ūkiskaitinėmis sutartimis. Tačiau ir kokybe, ir apimtimis mūsų mokslo darbų rezultatai dažnai yra reikšmingi ne tik lietuvių kultūrai. Jie yra gana svarūs, be jų daugeliu atvejų nebūtų įmanomi dabartiniai Tarybų Lietuvos mokslo laimėjimai. Siame bare Universitetas garbingai tęsia savo ilgaamžės mokslo centro tradicijas.

Įvairios yra Universitete dėstomos disciplinos, įvairios ir mūsų mokslo tiriamųjų darbų sritys. Bet, žinoma, galima išskirti ir kai kurias pagrindines mūsų dėmesio kryptis.

Siandien vis labiau vertinami matematiniai tikrovės tyrimo metodai, kyla bendras matematinų tyrinėjimų autoritetas. Savaime aišku, didėja dėmesys ir matematikos teorijos klausimams. Universiteto mokslininkų darbai tikimybių teorijos, matematinės statistikos baruose drąsiai gali lygintis su visų matematikos ugdymo centrų darbais. Tarptautinio pripažinimo yra susilaukę ir Universiteto mokslininkų darbai iš kieto kūno fizikos, puslaidininkių fizikos. Sparčiai plėtojasi kvantinės optikos tyrimai, teoretiškos fizikos kryptys.

— Gal galima būtų dar ką nors išgirsti apie naujus Universiteto tyrinėjimus?

— Tęsim toliau. Didelės yra gamtos mokslų perspektyvos. Čia kryžiuojasi daugelio žinojimo sričių keliai, ir nuo to, kaip bus sprendžiami šiandien mums kylą gamtos mokslų klausimai, daug priklausys bendras mokslinio pažinimo vaizdas, mokslo žinijos pobūdis — turiu galvoje atskirų mokslų sąsajos problemų sprendimą paribio sričių tyrinėjimų pagrindu. O kad gamtos mokslų sfera tampa viena aktualiausių žmogaus praktinės veiklos sričių — jau nebe šiandien akivaizdu. Mes nestovim nuošaly nuo globalinių gamtos mokslų problemų, ypač tokioje svarbioje šakoje, kaip genetika.

Nemažų pasiekimų turime širdies ir kraujagyslių chirurgijoje, sukūreime virškinamojo trakto probleminę laboratoriją. Tai labai aktualios medicinos sritys. Iš humanitarinių mokslų bene žymiausių laimėjimų yra pasiekę Baltų filologijos ir Lietuvių kalbos katedrų lingvistai. Vilniaus universitetas jau kuris metas laikomas reprezentatyviausiu baltistikos centru. Minėtose katedrose dirba ištis stiprūs mokslininkai, kurių žodis mokslo pasaulyje vertinamas kaip rimtas, didžiausio dėmesio vertas šiuolaikinės baltistikos pasiekimas. TSKP istorijos, politinės ekonomijos, filosofijos problemų tyrimai Universiteto visuomeninių mokslų katedrose nemaža prisideda prie šių mokslų plėtojimo, studentijos ir visos visuomenės politinio auklėjimo, o tai yra svarbi mūsų visuomenės kultūrinės brandos sąlyga.

— Prašytume papasakoti, kokie yra Universiteto ryšiai su kitomis respublikos, Sąjungos ir užsienio mokslinėmis ir pedagoginėmis institucijomis, gamybiniais kolektyvais, sprendžiant mokslų ir mokymo problemas? Kokias

Universitete ugdomas mokslo šakos Jūs laikote perspektyviausiomis tolimesnėje mūsų mokslinės minties plėtotėje?

— Kokios mokslo šakos perspektyviausios, iš esmės jau atsakyta: ugdysime tas, kurių tradicijos jau susiklostė, kurioms turime gerų specialistų. Taip pat ir tas, poreikį kurioms padiktuos bendri mokslo ugdymo respublikoje uždaviniai.

O apie ryšius trumpai būtų galima atsakyti taip: gyvi. Turime nemaža sutarčių su respublikos įmonėmis, pavyzdžiui, su Vilniaus Skaičiavimo mašinų, Kuro aparatūros gamyklomis, „Lietuvos buitinės chemijos“ firma, taip pat su mokslinėmis įstaigomis (Elektrografijos, Radijo matavimo prietaisų mokslinio tyrimo ir kitais institutais), Kultūros, Miesto, Lengvosios pramonės, Prekybos ir kitomis ministerijomis bei žinybomis. Antra tiek sutarčių turime su įvairiomis sąjunginėmis žinybomis. Tokias sutartis laikome svarbia studentų pasirengimo gamybinei veiklai mokykla ir konkrečia mūsų parama respublikos liaudies ūkiui.

Praktikuojame ūkiskaitines sutartis, padedančias plėtoti atskiras perspektyvesnes ir mokymo procesui reikalingas mokslo šakas. Kontaktus palaikome praktiškai su visomis respublikos aukštosiomis mokyklomis. Ne viena Universiteto katedra yra koordinacinis savo srities mokslinio ir pedagoginio darbo centras, atlieka vadinamųjų „atraminių“ katedrų funkcijas. Universitete dažnai rengiami seminarai, tarptautinės ir respublikinės mokslinės konferencijos. Sukaupta metodinės literatūros rengimo patirtis, kuria mielai dalijamės su visais suinteresuotaisiais. Universiteto katedrų kolektyvai rūpinasi ne vienos srities aukštųjų mokyklų darbų leidybos reikalais. Universitete ginamos įvairių mokslų kandidatinių ir daktarinės disertacijos. Visa tai stimu-

liuoja gan glaudžius mūsų ir kitų aukštųjų mokyklų mokslininkų ryšius.

Na, o mokslinius ryšius palaikome su daugeliu Tarybų Sąjungos ir užsienio mokslo ir mokymo įstaigų. Pirmiausia — su mūsų respublikos Mokslų akademija, taip pat ir su daugeliu TSRS Mokslų akademijos institutų, žinybinių institutų. Keičiamės moksline informacija, esame sudarę kūrybines sutartis. Pastovūs kūrybiniai ryšiai nusistovėjo su Greifsvaldo universitetu, Magdeburgo Aukštąja technikos mokykla, Erfurto Medicinos akademija Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Krokuvos Jogailos, Liublino universitetais Lenkijos Liaudies Respublikoje, Karolio universitetu Prahėje. Kūrybinės sutartys su šiomis aukštosiomis mokyklomis numato plačius ryšius, pradedant pasikeitimu moksline informacija, dėstytojais, aspirantais ir studentais, baigiant trečiojo semestro kontaktais. Individualūs ryšiai dar platesni. Į ilgesnes ar trumpesnes komandiruotes pas mus atvyksta mokslininkų ir pedagogų iš įvairiausių pasaulio kraštų. Mūsų Universiteto specialistai šiuo metu dirba Burundyje, Alžyro universitete, Kuboje ir kitur, nemaža grupė žmonių rengiasi išvykti.

Labai aktyvūs Universiteto mokslinės bibliotekos ryšiai su kitomis šalies ir užsienio bibliotekomis. Literatūra keičiamasi maždaug su 500 knygų saugyklų. Kasmet išsiunčiame 7 600 spaudinių ir gauname apie 10 200. Šiuo metu Universiteto biblioteka turi 3,5 milijono spaudos vienetų, aptarnauja apie 24 tūkstančius skaitytojų.

— Gerbiamas Rektoriau, Jūs paaiškinote Universiteto kaip mokslinės minties formuotojo vaidmenį, tačiau kiekviena aukštoji mokykla atlieka ir pedagoginę funkciją. Ką galėtumėte pasakyti apie Universiteto pedagoginę veiklą?

— Universitete dirba daug puikių mokslo žmonių, ir galinčių būti, ir esančių pavyzdžiu tiek savo jaunesiems kolegoms (beje, iš daugiau kaip 1 200 Universiteto dėstytojų, išskyrus valandininkus, beveik 200 yra jaunesni kaip 30 metų amžiaus), tiek, be abejo, savo studentams.

Universiteto, įvairių mokslo šakų mokymo įstaigos, darbo specifika sudaro palankias sąlygas domėtis gretutinėmis specialybei mokslo šakomis, siekti visapusiškesnio žinojimo, plėsti žmogaus interesus akiratyje, ugdyti bendrąją žmogaus kultūrą, kurios vaidmuo žmogaus kūrybingumui ir produktyvumui, rodos, neturėtų kelti abejonių.

Pedagoginis talentas, pedagoginio darbo sėkmingumas — sunkiai vertinimui pasiduodą dalykai. Tuo labiau, kad to darbo „rezultatas“ — jaunas specialistas — auga viso Universiteto darbuotojų kolektyvo, partinės organizacijos, komjaunimo, visuomeninių organizacijų poveikio lauke. Matyt, pats bešališkiausias mūsų pedagoginės veiklos vertinimo kriterijus galėtų būti toks: kiek ir kaip gebame parengti gyvenimui ir darbui kiekvieną Universiteto slenkstį peržengusį žmogų. Ne čia vieta svarstyti priėmimo į aukštąsias mokyklas sąlygas, nors tas klausimas aktualus, mes apie jį daug galvojame, vienaip ar kitaip jį sprendžiame. Šis klausimas yra susijęs su kitomis problemomis, ne tik nuo mūsų priklausančiomis, ypač su profesinio orientavimo gerinimu. Ilgainiui ryškėjančios bestudijuojančių profesijos pasirinkimo klaidos yra rimtas mūsų darbo povandeninis akmuo. Tačiau mes stengiamės, kad, sykį atėjęs mokslo siekti, žmogus ne tik nepalikyt auditorijų, bet išeitų pilnavertis specialistas. Dabar jau kasmet parengiami kone pusantro tūkstančio jaunų specialistų įvairioms liaudies ūkio ir kultūros sritims. „Nubryantys“ studentai yra vis

dėlto vienaip ar kitaip taisytino mūsų „gamybos proceso“ labai nelinksmas faktas, galvojant ir apie tolesnį pačių „nubryėjusių“ žmonių likimą, ir apie maksimalų panaudojimą valstybės resursų, skiriamų kadrams rengti. Tie klausimai buvo ir bus rektorato, Universiteto partinės, komjaunimo ir profsąjunginės organizacijų dėmesio centre.

— Kokiuose kultūrinio poveikio laukuose Universitetas veiksmingiausiai prisideda prie lietuvių kultūros tradicijų plėtotės?

— Kalbant apie Universiteto poveikį kultūros raidai, tur būt, neturėtų būti išskiriami kokie nors atskiri „poveikio laukai“. Mums brangios visos pažangiosios mūsų kultūros tradicijos ir jų visų ugdymui turime skirti pakankamą dėmesį. Gal tik to dėmesio reikalaujančių dalykų yra tiek daug, kad ne visiems laikui ir tiek, kiek reikia, jo tenka. Bet apsižvalgom, pasitikslinam, pasistengiam — gyvenime niekas visiškai tolygiai nejuda. Svarbiausia — neužmiršti, kad kultūra reikalauja visapusiškumo, visų gyvenimo pusių plėtotės.

Savaime suprantama, tam tikrą „vienpusiškumą“ sąlygoja pati Universiteto kaip mokslo ir mokymo įstaigos prigimtis. Mūsų kultūros gyvenimas pakankamai diferencijuotas, ir bet kokios pastangos kištis ne į savo reikalus būtų labai nerimtos. Bet suteikti galimybes mūsų akademiniam jaunimui realizuoti savo dvasinio gyvenimo poreikius — visiškai rimta ir aktuali problema. Ir jeigu mūsų jaunimas mėgsta muziką, mūsų pareiga suteikti jiems galimybę muzikuoti, pasiūlant puikų dainų ir šokių liaudies ansamblių, akademinį chorą, kuriame jauni žmonės galėtų perimti ir tęsti gilią mūsų chorinio dainavimo, chorinės kultūros tradicijas. Turime studentų teatrą ir daug kitų meninės kūrybos formų. O kiek tie chorai, ansamb-

liai, teatrai, kraštotyros būreliai bus originalūs, kiek reikšminga bus jų veikla visos respublikos, visos mūsų kultūros kontekste — tai jau pačių studentų gabumų, darbo, kūrybingumo reikalas. Iki šiol negalėjom skystis studentų išmonės, originalumo stoka. Studentų meno kolektyvai — vieni ryškiausių respublikos mėgėjiško meno padangėje. Dar daugiau — juose yra išaugęs ne vienas žymus mūsų menininkas. Ir rašytojų bei poetų daugumą sudaro, tur būt, Universiteto auklėtiniai. Tuo mes džiaugiamės ir didžiuojamės, sąlygomis jaunųjų talentų brandai rūpinsimės ir ateityje.

Vis dėlto svarbiausia Universiteto kaip kultūros židinio, kaip kultūros tradicijų ugdytojo funkcija yra visapusiškai išsilavinusio, kultūringo ir kūrybingo žmogaus brandinimas. Čia jau viskas priklauso nuo mūsų, šitam darbui yra ir bus sutelktos visos mūsų pastangos.

Tiesa, ir čia mes su niekuo nekonkuruojame, nebijome sėsią ne į savo ratus, nenuskriausią nei kitų, nei patys būsią kieno nors nuskriausti. Jei turi obuolį ir kam nors atiduodi, tai tą obuolį jau turi ne tu, o jei atiduodi idėją, mintį, ją turi ir pats, ir tas, kuris ją gavo. Ir kuo daugiau tokių „dalybų“, tuo geriau mums visiems.

Mūsų gyvenime yra įvykę daug poslinkių, prie kurių, manau, Universitetas yra prisidėjęs ne mažiau, negu kitos mūsų kultūros institucijos. Buvo metas, kai, nors ir rimtai buvo propaguojama gera muzika, turėjom ne kažin kokį supratimą, kas gi yra ta gera muzika. Šiandien mūsų rimtosios muzikos supratimas nepalyginamai rimtesnis, bendras studentijos, ypač baigiamųjų kursų, išprusimo lygis kur kas aukštesnis. Ar tai nėra ir ilgamečio Universiteto darbo rezultatas? Kiek mūsų saviveiklos kolektyvuose brendusių žmonių savo išsilavinimą perteikė tiems,

kurie šiandien peržengia Universiteto slenkstį! Ir šiandien su tais jaunuoliais galima spręsti jau kur kas rimtesnes estetinio lavinimo problemas, negu su anais sprendėm prieš dešimtmetį, dvidešimtmetį. Universitetas išugdė ir didelę dalį šiandieninės mūsų skaitančios visuomenės. Daug kas dejuoja dėl skaitytojų snobizmo. Rodos, čia ne visai tiksliai išdėstomos problemos. Knygų stoka — dar nepakankamas pagrindas knygas perkančius vadinti snobais. Visuomenė pasidarė kur kas turtingesnė, gali daugiau lėšų skirti knygoms, tai viena. Antra, žmonės, ir pilnas pinigines turėdami, jų nepirkę, jei nejaustų poreikio. Gilesnė meilė knygai, geresnis susipažinimas su literatūros gyvenimu, nuolatinis dėmesys naujiems jo reiškiniams negali nepagimdyti tokio domėjimosi knyga, kokį regim šiandien ir bandom vienaip ar kitaip (labai dažnai gan siaurokai) paaiškinti. Kad žmonės domisi knyga — gerai ir labai gerai, ir ne apie tai, kaip juos atgrasinti nuo to domėjimosi, net, pasakyčiau, meilės, reikia kalbėti, o apie tolesnį visapusišką šio poreikio tenkinimą, meninių interesų ugdymą. Taip ir turėtų būti ne tik čia, bet ir visose kultūros gyvenimo sferose.

Mūsų darbas čia ir aiškus, ir sunkus. Aiškus iš principo: turime daryti viską, kad Universiteto slenkstį peržengęs žmogus paliktų jį su dėkingumu už gaivinančio kultūros poreikio pajautimą, kad šį kultūros poreikį ugdytų ir kituose. Sunkus tas darbas, kaip ir kiekvienas kitas, kuris iš esmės neturi pabaigos, kurio ribos — praktiškai visas žmogaus gyvenimas, o prasmė — visos visuomenės gyvenimo intensyvumas.

— 400 metų Universiteto jubilėjus — vienas reikšmingiausių tarybinės lietuvių kultūros faktų — bus plačiai paminėtas. Prašytume trumpai papasakoti apie

svarbiausius šios sukakties renginius.

— Jubiliejinių renginių programa didelė ir įvairi. Vienas didžiausių darbų — tritomės Universiteto istorijos parengimas — jau eina į pabaigą. Pirmoji knyga jau išleista, antroji įteikta leidyklai, trečioji bus įteikta metų gale. Rengiamoji Universiteto istorija bus pilniausia iš visų iki šiol pasirodžusių. Ją rengti sutelktos visos kvalifikuočiausios pajėgos, atlikta daug papildomų tyrinėjimų. Ankstesnės Universiteto istorijos knygos buvo daugiau atskirų, autoriams geriau žinomų laikotarpių faktinės medžiagos išdėstymai, o rengiamoji nuosekliai ir sistemingai atspindės visus Universiteto gyvenimo laikotarpius. Rengiama ir vienaštomė Universiteto istorija rusų kalba.

Iš kitų jubiliejui skirtų leidinių reikia paminėti Universiteto istorijos šaltinių tomelį ir Universiteto bibliografiją, albumą apie senąją ir naująją Universiteto architektūrą. Išėis suvenyrinis įvairių Universiteto organizavimą liečiančių aktų rinkinys, keletas smulkesnių leidinėlių, be kita ko, ir trys pašto ženklai su Universiteto vaizdais.

Iki jubilėjaus planuojame gerokai pastūmėti naująsias Universiteto statybas — Fizikos fakulteto mokomojo korpuso, Skaičiavimo mašinų centro, bendrabučių ir kitų pastatų. Numatyta gerokai rekonstruoti ir restauruoti senuosius Universiteto rūmus, sutvarkyti jėgimus, fasadus, kiemus. Jubilėjui bus restauruota buvusioji Jono bažnyčia, kurioje bus įrengta Universiteto istorijos ekspozicija.

Saulėtekio alėjoje bus atidengtas K. Bogdano sukurtas paminklas V. Leninui ir V. Kapsukui.

Numatyta įamžinti įžymiųjų Universiteto profesorių atminimą. Jų biustai, memorialinės lentos bus atidengtos auditorijose, įvairiuose Universiteto kampeliuose,

profesorių gimtinėse arba prienamų, kuriuose jie yra gyvenę. Didžiausias memorialinis akcentas bus centrinio Universiteto kiemo arkadoje.

Svarbiausias jubiliejinis renginys bus 1979 metais įvyksias iškilmingas minėjimas. Jame dalyvaus svečių iš respublikos aukštųjų mokyklų, visų Sąjungos universitetų ir daug užsienio universitetų atstovų.

Prieš tai įvyks jubilėjui skirta sąjunginė mokslinė konferencija „Pažangioji mintis Sąjungos universitetų istorijoje“. Kiti jubiliejiniai renginiai prasideda jau dabar.

Daug ką jubilėjui surengti yra numatę studentai — tai ir įvairūs meno saviveiklos pasirodymai (festivaliai, konkursai), respublikos aukštųjų mokyklų literatūrų konkursas, respublikinė viktorina ir pan. Respublikos miestuose bus rengiamos Mokslo dienos, penkiuose didžiausiuose miestuose veiks kilnojamosios parodos „Vilniaus universitetui — 400 metų“.

Jubiliejinais metais bus atidaryta ekspozicija „Vilniaus universitetui 400 metų“ Maskvoje, TSRS liaudies ūkio laimėjimų parodoje. Minėjimai bus surengti Maskvos „Žinijos“ draugijoje ir kituose šalies universitetuose.

Jau ir šiandien gausius organizacinius jubilėjaus klausimus spręsdami, susilaukiame daugelio įstaiigų, organizacijų nuoširdžiausios paramos. Ypatingą dėmesį, jautrumą rodo ir teikia LKP Centro Komitetas, LTSR Ministrų Taryba. Savo Universiteto garbingą sukaktį tikimės paminėti gražiai ir iškilmingai.

Didžiausia savo dovana jubilėjui mes laikome dar geresnį visų Universiteto studentų ir dėstytojų darbą stengiantis kurti mokslo vertybes, kelti mokymosi lygį, brandinti save didelės kultūros žmonėmis. Tuo buvo garsus Universitetas, tuo jis turi dar labiau save išgarsinti šiandien.

JONAS ŠIOŽINYS

Joja lietuvaičiai

Joja joja lietuvaičiai,
Kalavijais sukapoti;
Ko nejoti — priešo mūrai
Į žemes kiaurai prasmegę.

Trinka gruodas — joja joja,
Į šunis dvaruos mainyti;
Ko nejoti — ponų rimbai
Sutrypti žirgų kanopom.

Žlagsi sniegas — joja joja,
Plieno kulų suvarpyti;
Ko nejoti — vario žąslai
Tiktai blyksi, tiktai skamba.

Klykia pėpės — joja joja,
Nuplėšti suktų vaizbūnų;
Ko nejoti — sesės aušros
Aukso drapanas jiems audžia.

Joja joja lietuvaičiai,
Pašaukti į didį žygį.
Joja joja — amžius lenkia,
Niekam jų nesustabdyti,

Švedkapis

Legenda

Vieniša kalva. Aplinkul —
Bruknienojų rausvos dėmės,
Lyg čia būtų tiškės kraujas —

Kažkada pro šitą kalvą,
Arime išjungęs jaučius,
Su sunkiu kirviu už juostos
Nerangus artojas ėjo
Ir kuždėjo —

Durys išvartytos,
Krosnys sudaužytos,
Dukros nužargytos, —
Nerangus artojas ėjo
Ir kuždėjo:
Ką paveiksi,
Ką paveiksi, —
Taip jau susidėjo —

Trys žuvėdų grenadieriai,
Atitrūkę nuo karaliaus,
Prisiklaidžioję po kaimus,
Karčemoj apgirtę,
Snaudė čia nuvirtę —

Tai paplėšikauta,
Tai pavaliūkauta,
Tai pasmaguriauta, —

Trys žuvėdų grenadieriai
Snaudė ir kuždėjo:
Ką paveiksi,
Ką paveiksi, —
Taip jau susidėjo — — —

Vieniša kalva. Aplinkul —
Bruknienojų rausvos dėmės,
Lyg čia būtų tiškės kraujas.

Giesmė Jonelio atmintinėms

Kur Jonelio joneliauta,
Varguolėlio varguoliauta, —
Nė tai kaimas, ne tai dvaras, —
Dievas žino, kas čia daros.

Nebe Jurgis košia alų,
Nebe Morkus langus valo, —
Jau visai kiti šventieji
Daro tvarką, uoslo vėją.

Jau visai kiti artojai —
Nesiskundžia, nevaitoja;
Vis su bonkom ir stiklinėm,
Vis su kelnėm išieginėm,

Jau visai kiti urėdai
Už baltų skobnelių sėda.
Daužos dainos neraliuotos,
Kaip papuola sudėliotos —

Už ragaišį ir smetoną
Garbstom jau ne šventą Oną,
O už taurų sekso meną
Glostom jau ne Magdalėną —

Kur Jonelio joneliauta,
Šykštuolėlio šykštuoliauta, —
Visos spynos nukabintos,
Visos durys nerakintos.

Kaip gerai, kad tu, Joneli,
Aukštame kapų kalnely.
O jeigu tarp mūsų būtum?
Duodu galvą — neprაžūtum!

Dėkoju tau, vingrus takeli,
Už linksną pėpės klyksną,
Už kuklų plukės šypsnį,
Už gūdžią girios sakmę,

Už svaigų gailių kvapą,
Už melsvaskraistį ežerą,
Už šiltą nendrės ašarą, —
Dėkoju tau, vingrus takeli,

Jonas LAPASINSKAS

AUDRA

Tu išėjai
Pikta,
Paniurus,
Su ašaromis akyse.
Užsitrenkė triukšmingai durys.
Užliejo kambarį vėsa.

Tu išėjai,
Kėdė prie lango
Tuščia paliko tarp gėlių.
O radijas užgrojo tango.
Klausausi vienas
Ir tylu.

O taip norėtusi kalbėti
Ir gėlę ašarom išlieti,
Kaip debesys išlieja liety. —
Sunku, labai sunku tylėt..

O ne, įžeisti nenorėjau —
Mylėjau aš... Nemelavau. —
Ir kai bariau,
Ir kai tylėjau,
Ir kai apsvaigęs bučiavau.

Tu išėjai.
Kėdė prie lango
Tuščia dar stovi tarp gėlių.
Tik radijas jau baigė tango.
Aplink tylu.
Ir aš tyliu.

"Pirmutinis darbo žmonių dienraštis"

Bronius Raguotis

Ilga, sudėtinga ir garbinga "Laisvės" laikraščio istorija, besitęsianti štai jau 68-tuosius metus. Daug jos praeities puslapių yra nušviesta. Tačiau kai kurie "Laisvės" gyvenimo momentai nėra plačiau aprašyti, nors jų reikšmė yra svarbi ar išskirtinė. Toks jos istorijos momentas—"Laisvės" dienraščio įkūrimas, apimęs iš esmės 1917-1919 m. šio leidinio laikotarpį. Tai buvo įvairiopa reikšmingas įvykis ir šio laikraščio, ir apskritai JAV pažangiųjų lietuvių gyvenime.

1. JAV lietuvių dienraščio sumanymai

Vienaip ar kitaip dienraščio reikalai jau kiek svarstyti dar XIX a. pabaigos JAV lietuvių periodikoje. "Kasdienio laikraščio" įsteigimo klausimas buvo iškeltas 1901 m. balandžio pabaigoje. "Kataliko" laikraštis, pasiūlęs įkurti dienraštį, kvietė tuo reikalu pasisakyti ir kitus.

"Lietuvos" redakcija (1901, Nr. 15) pritarė, jog dėl "kasdienio laikraščio" reikalingumo ir naudos "nieks negali ginčytis." Tačiau tuo tarpu jam išleisti nesą sąlygų—ir dėl skaitytojų, ir dėl "raštiškų pajėgų" stygiaus. Kitokios nuomonės buvo "Saulės" laikraščio leidėjas D. T. Bačkuskas: nuo 1902 metų jis ketino leisti dienraštį Pensylvanijos lietuviams ("Lietuva," 1901, Nr. 22)

Šie pirmieji dienraščio sumanymai nebuvo įgyvendinti. Galima manyti, kad juos kėlė "Kataliko" ir "Saulės" leidėjai finansiniais sumetimais taktart nesiryžo rizikuoti, nors iš dienraščio ir tikėjosi padaryti biznį.

Dienraščio klausimas vėl atgijo apie 1905 m. vidurį: LSS organas "Kova" (1905, Nr. 6) paskelbė J. Naujoko ketinimą New Yorke leisti "lietuvišką dieninį laikraštį." Apie tą patį laiką dienraštis manytas leisti ir Illinojaus valstijoje ("Kova", 1905, Nr. 5).

Bet netrukus J. Naujokas atšaukė savo ketinimą. Dienraščiu leisti, jo paskaičiavimu, reikėję gauti 10 tūkstančių prenumeratorių. Tuo tarpu atsiliepė nedaug kas, ir sumanymas turėjo atsidėti ("Lietuva," 1905, Nr. 30). 1905-07 metų revoliucijos įvykiai, kurie itin rūpėjo JAV lietuviams, nustūmė į šalį vietinius reikalus, jų tarpe dienraščio klausimą.

Nauji sumanymai ir projektai įsteigti dienraštį vėl padažnėja apie 1909 metus, ypač ruošiantis Amerikos lietuvių laikraštiniukų suvažiavimui. Buvo manyta, kad toks leidėjų ir redaktorių suvažiavimas bendromis jėgomis galėtų įkurti dienraštį ("Vienybė lietuviukų," 1909, Nr. 41). Čia tenka pastebėti, kad dėtos viltys į 1910 m. įsteigtos Lietuvių spaudos draugijos Amerikoje paramą dienraščiu nepasiteisino.

1909-1911 m. svarstymuose dėl dienraščio dažniausiai jo reikalingumui ir reikšmei buvo pritariama. Tačiau nurodomi sunkumai, ypač finansiniai, iš dalies literatūriniai. Dienraščiu leisti trūko pirmiausia lėšų, buvo ir kitų kliūčių. Abejojimus dienraščio sėkme didino ir Lietuvos dienraščio ("Vilniaus žinių") likimas.

Bet JAV lietuvių visuomeninio-politinio gyvenimo, jų socialinės ir idėjinės diferenciacijos interesai reikalavo dienraščio. Savaitraščiai jau nebegalėjo patenkinti įvairių srovių politinių bei kitų poreikių, neleido kuo operatyviau orientuoti skaitytojų norima idėjine kryptimi.

JAV lietuvių laikraščių leidėjai ieškojo būdų, kaip sukaupti reikalingų lėšų ne tik dienraščio pradžiai, bet ir jo egzistavimui. 1913-1914 m. aktyviai kuriamos laikraščių leidimo bendrovės. Jų tarpe 1914 m. įsteigiamos ir socialistinių laikraščių—"Naujienu" bei "Laisvės"—bendrovės.

2. Pirmieji dienraščiai

Palyginti ilgai—apie 13 metų—brendęs dienraščio sumanymas praktiškai buvo išspręstas 1914 m. rugpjūčio mėn. pradžioje. Padieniui Chicagoje pasirodė du Amerikos lietuvių dienraščiai: socialistinės "Naujienos". (1914 m. rugpjūčio 5 d.) ir liberalinės katalikų orientacijos dienraštis "Katalikas" (1914 m. rugpjūčio 6 d.). Taigi, Amerikos lietuvių darbininkų judėjimas davė pirmąją tos šalies lietuvišką dienraštį. Neabejotinai tai liudijo išaugusią lietuvių darbininkų socialistinio judėjimo ir jo spaudos jėgą.

Pirmieji dienraščiai apskritai buvo sutikti su pritarimu. Išskirtiniu ir svarbiausiu JAV lietuvių gyvenimo ir jų spaudos įvykiu 1914 metais pagrįstai laikytas dienraščių gimimas (Lietu-

va," 1914, Nr. 52). Lietuvoje irgi atkreiptas dėmesys į JAV lietuvių dienraščių atsiradimą ("Lietuvos žinios," 1915, Nr. 1).

Pasirodę dienraščiai—"Naujienos" ir "Katalikas"—buvo apibrėžtos ir skirtingos idėjinės platformos leidiniai.

Lietuvių darbininkai ir socialistai, ypač Chicagoje, iš pradžių daug rėmė 1914 vasario 19 d. pasirodžiusį "Naujienu" laikraštį. Tai jų finansinės ir kitos paramos dėka šis laikraštis per pusmetį galėjo tapti dienraščiu. Jam gerai finansiškai laikantis, "Naujienu" bendrovės "šėrus" pradėjo pirkti ir vietos biznierių. Tolydžio šio dienraščio, ypač jo bendrovės vadovybėje išgalėjo smulkiaburžuaziniai elementai. Jų įtakoje "Naujienu" pozicijos ėmė keistis, aiškiai linkti į dešiniųjų socialistų-oportunistų pusę. Ypač tai išryškėjo po Spalio socialistinės revoliucijos, kai "Naujienos," (taip pat "Keleivis") užėmė atvirai oportunistines pozicijas.

Žinoma, kad LSS kairieji sluoksniai ne tik negalėjo remtis tokiais laikraščiais, bet turėjo prieš juos kovoti. Tat iškilo klausimas dėl kairiųjų socialistų spaudos, iš dalies dėl jų dienraščio įsteigimo.

3. Nutarta: "Laisvė" leisti kasdien

1917 m. pabaigoje kairiųjų socialistų veiklai susidarė sudėtinga ir gana sunki padėtis. Mat tuo laiku buvo sustabdytas LSS organo "Kovos" leidimas. Sąjungos teorinis žurnalas "Naujoji gadynė" taip pat nustojo ejęs. Vietoje "Kovos" 1918 m. pradėtas leisti biuletėnis "Apžvalga" buvo skirtas LSS vidaus reikalams.

Tuo tarpu LSS ir kairiųjų sluoksnių santykiai su "Laisve" buvo įtempti. Mat, savo laiku "Laisvės" kompromisinę, "vidurio" poziciją aštriai kritikavo "Kovos" laikraštis bei LSS kairieji sluoksniai. LSS vadovybei ir kairiesiems socialistams kartais irgi stigo lankstumo ir taktų diskusijose su "Laisve." Tat nors "Laisvės" laikraštis, ypač po Spalio revoliucijos, ryškiai pasuko į revoliucinį kelią, jo santykiai su LSS Centru tebebuvo palyginti konfliktiški.

Tokią padėtį dar labiau aštrino 1918 m. antroje pusėje LSS gretose iškilusi diskusija dėl vadinamo LSS Namo, t. y. dėl jo statymo vietos. Svarstant šį reikalą, liesti taip pat ir LSS spaudos klausimai ("Kovos" ir "Naujosios gadynės" leidimo atnaujinimas). Diskusija dėl LSS Namo tęsėsi kelis mėnesius (iki 1918 m. rugsėjo vidurio, retkarčiais ir toliau). Medžiaga

tomis temomis spausdino LSS biuletėnis "Apžvalga," žurnalas "Moterų balsas" ir bene daugiausia "Laisvė." Iki 1918 m. rugsėjo 13 d., kada laikraštis paskelbė nutraukias šią diskusiją, jo puslapiuose pasirodė keliasdešimt straipsnių minėtu klausimu.

Vieni diskusijos dalyviai siūlė LSS Namą statyti Brooklyne, tuo pačiu ten atnaujinant LSS organo "Kovos" bei kitų laikraščių leidimą. Jų nuomone, Brooklyne būsiančios geresnės ir palankesnės sąlygos kairiųjų socialistų veiklai, negu Philadelphijoje, kur anksčiau buvo leidžiama "Kova" ir žurnalas "Naujoji gadynė."

Bet kaip tik šie pasiūlymai komplikavo "Laisvės" laikraščio padėtį. "Jeigu mes perkelsime "Kovą" į Brooklyną—buvo rašoma,—tai kas tuomet bus su "Laisve?" ("L.", 1918, rugp. 23. Nr. 68). Šis klausimas jau buvo svarstytas ir "Laisvės" bendrovės suvažiavime (1918, liepos 27 d.). Po diskusijų ten buvo nutarta, kad "Kovos" ir "Laisvės" leidimas Brooklyne esąs netikslingas. Tarp dviejų laikraščių galinti kilti konkurencija. Gi "Laisvės" uždarymas "neštų blėdį" ("L.", 1918, liepos 30, Nr. 61). Suvažiavimas nurodė, kad tarp LSS ir "Laisvės" turinti būti "vienybė ir draugiškumas."

Diskusijoje dėl LSS Namo reikėsi ir nuomonė, jog Sąjungos Centrinę įstaigą ir jos leidinius dera ir toliau palikti Philadelphijoje. Tai padėtų sunormalinti LSS ir "Laisvės" santykius, išgalėti tarpusavio didesniame pasitikėjimui.

1918 m. pabaigoje LSS Namo klausimas buvo išspręstas referendumo būdu. Balsų dauguma (809 prieš 602) nutarta LSS Namą statyti Philadelphijoje ("L.", 1918, gr. 31, Nr. 104).

Kol tas klausimas buvo sprendžiamas, tarp "Laisvės" ir LSS kairiųjų sluoksnių mezgėsi vis glaudesni ryšiai ir bendravimas. "Laisvėje" (turime galvoje 1918 m.) aktyviai rašė kairieji socialistai, jų tarpe tuometinis "Laisvės" redaktorius V. Paukštys, A. Bimba, J. Daubaras, V. Andrulis—Burdingtonas ir kiti. "Laisvės" redakcija ir bendrovė kreipėsi paramos į LSS ("L." 1918, spalio 1 d. Nr. 79). Į laikraščio bendrovę stėjo vis daugiau LSS kuopų ir narių. 1918 m. viduryje "Laisvės" bendrovei priklausė 234 "šėrininkai," jų tarpe 30 LSS kuopų ir kt. Per metus (1919 m. vidury) "Laisvės" bendrovėje jau buvo apie 530 narių, jų tarpe apie 100 LSS ir kitų organizacijų kuopų ("L.", 1919, rugp. 1, Nr. 61).

LSS kuopos ir nariai teigiamai vertino vis

tvirtėjančią "Laisvės" laikraščio (red. V. Paukštys) revoliucinę kairiąją poziciją ("L.", 1918, rugp. 6, Nr. 63). Ji atsispindėjo ir "Laisvės" kritiškame požiūryje į "Naujienu" ir "Keleivio" laikraščius bei apskritai dešiniųjų socialistų veiklą. ("L.", 1918, rugp. 17, Nr. 75)

Tuo laiku jau kiek dažniau pasigirsta balsų, kad LSS perimtų "Laisvės" laikraštį savo žinion ir nuosavybėn ("L.", 1918, rugp. 20. Nr. 67). Tiesa, kai kas yra baiminęsi, jog, tapusi LSS nuosavybe, "Laisvė" galinti susilaukti represijų iš valdžios pusės, ką patyrė "Kova." Bet ši idėja—"Laisvės" perėjimas LSS nuosavybėn—tolydžio stiprėjo, kaip ir sumanymai paversti šį laikraštį kairiųjų socialistų dienraščiu.

"Laisvės" kryptis atitiko kairiųjų socialistų interesus, jos materialiniai pagrindai irgi stiprėjo. "Laisvės" bendrovės narių bei skaitytojų—prenumeratorių skaičius augo. Jau 1917 m. viduryje "Laisvė" turėjo apie 7 tūkstančius skaitytojų. Laikraštis, be to, nuo 1911 m. pabaigos įgalėjo eiti du kartus per savaitę. Taigi įvairiais požiūriais "Laisvė" tiko būti revoliucinių kairiųjų socialistų dienraščiu.

1919 m. sausio 26 d. įvykęs "Laisvės" laikraščio bendrovės suvažiavimas savo rezoliucijoje pažymėjo:

"Imant atydon tai, kad darbininkų judėjimas kasdien darosi didesnis ir didesnis, ir kad "Laisvė," eidama du sykiu į savaitę, negali spėti atsakyti į visus tuos reikalavimus, kuriuos gyvenimas iškelia, suvažiavimas randa reikalingu "Laisvę" leisti kasdien" ("Laisvė," 1919, saus. 31).

Ši svarbų nutarimą reikėjo įgyvendinti praktiškai—sukurti tvirtus materialinius ir idėjinius pagrindus naujam socialistiniam laikraščiu, užsitikrinti LSS ir apskritai lietuvių darbininkų paramą.

Po 1919 m. sausio 26 d. "Laisvės" bendrovės suvažiavimo dienraščio klausimai buvo pradėti diskutuoti. LSS rajonai, kuopos, kiti padaliniai svarstė apskritai socialistinės spaudos bei nutarto leisti dienraščio klausimus.

4. Prieš "Naujienas" ir "Keleivį"

Kaip minėta, socialistinį dienraštį "Naujienas" iš pradžių daug rėmė Chicagos ir kitų vietų lietuvių socialistai. Bet šis dienraštis tolydžio virto oportunistiniu leidiniu. Jį aštriai kritikavo kairieji socialistų sluoksniai.

LSS kuopų susirinkimai, jų rajonų konferencijos ir 1918 m., ir ypač 1919 m. griežtai

pasmerkė "Keleivio" ir "Naujienu" oportunistinę poziciją, be kompromisų atsiribojo nuo jų. Antai LSS 7 kuopa savo rezoliucijoje pažymėjo, kad "Keleivis" nėra "socialistiškas laikraštis" ir su juo nutraukiami bet kokie ryšiai ("Laisvė," 1919, Nr. 52). LSS XI rajono konferencija (1919 m. geg. 30 d.) priėmė rezoliuciją dėl "socialpatriotų geltonosios spaudos," priskirdama jai "Keleivio" ir "Naujienu" laikraščius. LSS II rajono konferencijoje (1919 m. liepos 4-5 d.) tie du laikraščiai apibūdinti kaip "buržuazinės ideologijos išpažintojai" ("L.", 1919, Nr. 64). "Naujienos" ir "Keleivis"—pabrėžta toje konferencijoje,—"niekuo nesiskiria nuo liberalios buržuazijos spaudos, ir todėl mums, kairiesiems socialistams, priešingi kaip savo taktikoj, taip ir principuose."

Į "Naujienu" klausimą "Ar bus susitaikymas?" "Laisvės" laikraštis kategoriškai atsakė: "Nebus susitaikymo" ("L." 1919, Nr. 56) Laikraštis plačiai išdėstė "Naujienu" pozicijas, kurios buvo priešiškos revoliuciniam darbininkų judėjimui ir jo interesams. "Naujienos"—nurodė "Laisvė,"—pasisako už imperialistų intervenciją prieš Tarybų Rusiją; ji skelbia "kryžiaus karą prieš bolševikus," ir suartėja su "pusiau juodašimčiais" bei darbininkų klasės priešais—"Šeidemano, Renodelio Hendersono "internacionalu." Lietuvos klausimais "Naujienos" neturėjo nuoseklesnės linijos, bet nepritarė ir revoliucinių socialistų požiūriui. LSS reikaluose, kaip rašė "Laisvė," šis laikraštis "aiškiai eina su dešiniąja puse." Tat—tvirtai pabrėžiama—jokio susitaikymo su "Naujienomis" ir apskritai oportunistiniais laikraščiais negali būti ir nebus ("L." 1919, Nr. 56).

Bekompromisinė, principiška LSS kairiųjų sluoksnių ir "Laisvės" pozicija dėl "Naujienu" ir "Keleivio"—kūrė idėjinę moralinę atmosferą naujam dienraščiu pasirodyti, nustatė ir jo kryptį. Kita vertus, tai rodė, jog revoliucinės dvasios dienraščio leidimas yra itin aktualus. Tuo labiau, kad jo klausimas buvo svarstomas ruošiantis įkurti Amerikos komunistų partiją, artėjant LSS X suvažiavimui, apskritai vyksiant naujam tos šalies darbininkų revoliucinio judėjimo pakilimui. Viso pasaulio, Amerikos, jos lietuvių dėmesys buvo prikaustytas prie didžiųjų istorinių įvykių Tarybų Rusijoje.

5. Dienraščio svarbos ir krypties klausimai

"Mes gyvename perversmų gadynėje, mirtinos kovos darbo su kapitalu gadynėje—rašė "Laisvė" redakciniame straipsnyje "Einant prie

dienraščio" ("L" 1919, rugp. 12, Nr. 64). Nėra tos dienos, kuri neiškeltų kokių nors naujų klausimų . . ." Į juos darbininkams ir turįs atsakyti dienraštis. ". . . Pats gyvenimas—pabrėžiama ten,—privertė padaryti galutinį žingsnį—"Laisvę" paversti dienraščiu."

Ši mintis akcentuojama dažname straipsnyje, kur keliamas dienraščio klausimas. "Mums reikia dienraščio, reikia kasdieninio laikraščio, kuris supažindintų mums su kiekvienos dienos judėjimais, kuris pagelbėtų mums orientuotis mūsų veikime" ("L.", 1919, liepos 18 Nr. 57).

"Laisvės" pavertimui dienraščiu pritarė LSS kuopos bei rajonų konferencijos, laikraščio skaitytojai ir rėmėjai. "Laisvės" bendrovės 1919 m. suvažiavimas (1919 m. liepos 27 d.) nutarė "pavesti Sąjungos (LSS) nuosavybei "Laisvę" su visu jos turtu" ir paversti ją dienraščiu. Jis turįs remtis "Trečiojo Internacionalo priimtais principais" ("L.", 1919, rugp. 1, Nr. 61).

Nuo šio suvažiavimo toliau diskutuojama "Laisvės" dienraščio tema apėmė gana įvairius klausimus—dienraščio reikšmės, krypties bei žurnalistinio pobūdžio, materialinės—finansinės bazės ir kitus dalykus. Šiais klausimais būta ir kiek skirtingų požiūrių, tačiau beveik visi pritarė dienraščio įkūrimui. Tiesa, vienur kitur dar kartais suabejojama, ar dienraštis galėsias įveikti literatūrinius bei finansinius sunkumus ("L." 1919, rugp. 15, Nr. 65; rugp. 26, Nr. 68).

Šie ir kiti abejojimai buvo plačiai išanalizuoti V. Bovino straipsnyje "Kairiųjų dienraščio klausimu" (L. 1919, rugp. 29, Nr. 69). Autorius visų pirma pabrėžė dienraščio reikšmę pažangiajam lietuvių darbininkų judėjimui, kuriam iškilo naujų svarbių klausimų, ypač ruošiantis LSS X suvažiavimui, apskritai pereinant į komunistinės veiklos kelią. Dienraštis—pažymima straipsnyje,—padės sėkmingiau "kirsti buržuazijos, tautininkų—klerikalų politiką," iš kitos pusės—"išmušti visiškai iš pozicijų "Naujųjų" ir "Keleivio" menševizmą." "Be dienraščio, be geros, tankiau išeinančios spaudos,"—rašė V. Bovinas,—sunku būsia "aiškinti reikalą komunistinio persiorientavimo."

LSS nariai, kitos organizacijos, rėmusios "Laisvės" pavertimą dienraščiu, pati "Laisvės" redakcija pažymėjo, jog dienraštis būsias skirtas dėl "gilinimo darbininkų klasinio susipratimo ir dėl kovos su išnaudotojais" ("L.", 1919, rugp. 12, Nr. 64).

Diskutuojant dienraščio reikalus, pabrėžiami

ir jo žurnalistinės krypties klausimai. Dienraštis—buvo nurodoma—turėsias būti "populiariškas," skirtas "dienos klausimų gvildinimui" ("L" 1919, rugp. 29, Nr. 69). Jis turėtų būti leidžiamas "ne dėl vienu žinių," t. y. jame spausdinama ne tik informacija—"bėgamosios žinios," bet ir straipsniai, kurie peržvelgtų "gyvenimo bėgi."

6. Dienraščio steigimo materialiniai reikalai

Nutarus leisti dienraštį (1919.I.26.) buvo sudarytas "Laisvės" dienraščio fondas, į kurį iš įvairių vietų ėjo aukos. LSS kitų pažangiųjų organizacijų (LLD) kuopos, pritarė dienraščio leidimui, siuntė jų susirinkimuose surinktas aukas bei bendrovės "šėrus."

Nuo 1919 m. rugpjūčio 12 d. "Laisvėje" kuri laiką buvo skelbiama iškerpama anketa "Referendumas dėl pavidimo "Laisvės" Sąjungai" (LSS). Anketoje turėjo būti atsakoma ir į klausimą "Kiek šėrų pirkis?"

"Laisvės" bendrovės direktorių paskaičiavimu, dienraščiui per metus reikėsias virš 12 tūkst. dolerių daugiau, negu laikraštį leidžiant du kartus per savaitę ("L" 1919, rugp. 12, Nr. 64). Todėl LSS nariai, "Laisvės" skaitytojai turį daug pasidaruoti, kad dienraštis ne tik pasirodytų, bet ir galėtų sėkmingai eiti.

"Laisvė" susilaukė materialinės paramos iš LSS ir skaitytojų. Laikraščio "šėrininkų" suvažiavime (1919 m. liepos 27 d.) LSS narys T. Lisajus pažadėjo, esant reikalui, paskolinti 4 tūks. dolerių be jokių procentų. Dienraščio pradžiai buvo reikalinga apie 6 tūkst. dolerių. Vienas iš "Laisvės" bendrovės direktorių paskolino spaustuvės mašinoms pirkti 3 tūkst. dolerių ("L.", 1919, rugp. 12, Nr. 64). M. Karalius iš Glen Lyon atsiuntė 600 dolerių be palūkanų. Aukojo ir kitų lietuvių kolonijų darbininkai, LSS bei LLD ir kitų organizacijų kuopos. Susidarė materialiniai pagrindai dienraščiui pradėti ir jam gyvuoti.

7. Kiti sumanymai

Diskutuojant "Laisvės" dienraščio leidimo reikalus, vien jais nebuvo apsiribota. Kelti ir spręsti apskritai revoliucinės socialistinės laikraštijos gerinimo ir pertvarkymo klausimai.

Nutarus leisti "Laisvę" dienraščiu, susirūpinta, kaip pertvarkyti kitus, nuo 1919 metų pradėtus leisti, kairiųjų socialistų laikraščius. Visų pirma siūloma sutankinti tų leidinių periodiškumą: "Mūsų tiesą" leisti savaitraščiu (jis buvo dvisavaitinis); mėnesinį "Moterų balsą" padaryti arba savaitraščiu arba jį leisti

du kartus per mėnesį ("L.", 1919, liepos 25, Nr. 59 liepos 29, Nr. 60). Siūlyta vietoje "Mūsų tiesos" leisti prie "Laisvės" dienraščio savaitraštinį priedą, kuris spausdintų teorinio pobūdžio straipsnius ("L.", 1919, liepos 25, Nr. 59).

Ypač buvo rūpintis kairiosios socialistų spaudos leidimu Chicagoje. Tenai susiklostė sudėtinga padėtis. Tuo laiku (1919 m.) Chicagoje ėjo keli priešiški socialistams dienraščiai, jų tarpe "Naujienos." Kairųjų LSS VIII rajono socialistų įkurtas (nuo 1919 m. pradžios) "Žarijos" laikraštis turėjo sunkiai grumtis prieš stiprias priešiškos spaudos jėgas.

Siekiant stiprinti kairiųjų socialistų veikimą Chicagoje, siūlomi projektai, kaip sutvarkyti ten jų periodikos leidimą. Antai, siūlyta "Laisvės" spaustuve perkelti į Chicagą, sujungti "Mūsų tiesą" su "Žarija" ir jų pagrindu leisti didelį savaitraštį ("L.", 1919, liepos 29, Nr. 60). Tokį projektą palaikė ir LSS X rajono konferencija (1919 m. rugs. 14). Kiti reiškė nuomonę, kad "Mūsų tiesos" leidimą perkėlus į Chicagą, šį laikraštį arba "Žariją" reikia paversti LSS oficialiu organu ("L.", 1919, rugp. 26, Nr. 68).

Tuo laiku (1919 m. rugp. pabaigoje) buvo prasitarta ir apie dviejų socialistinių kairiosios krypties dienraščių leidimą: vienas iš jų galėtų būti leidžiamas Chicagoje, kitas—Brooklyne. Šis sumanymas—leisti "Žariją" dienraščiu—pakartotas ir vėliau, į 1919 m. pabaigą ("L.", 1919, gr. 10, Nr. 17).

Kad nereikėtų grįžti prie šiame skyrelyje aptariamos temos, nurodysime, jog LSS X suvažiavimas, įkūręs Lietuvos komunistų sąjungą (LKS), atsižvelgė į kai kuriuos minėtus pasiūlymus. Suvažiavime buvo nutarta "Kovos," spaustuve perkelti iš Philadelphijos į Chicagą, "Mūsų tiesą" padaryti LKS centriniu organu ir leisti savaitraščiu (red. V. Rudaitis)., Tačiau daug kas nespėta pertvarkyti dėl išsiaišėjusios Palmerio redakcijos, kitų vidinių darbininkų judėjimo sunkumų. 1919.XII.24 d. nustojo ėjusi "Mūsų tiesa"; 1920.I.8. dėl palmerizmo persekiojimų buvo nutrauktas ir "Žarijos" leidimas. Įsiutusi reakcija—rašė "Žarija" paskutiniame numeryje,—užstojo mums kelią."

8. 1919 m. rugsėjo 16 d.

Tą dieną pasirodė pirmasis "Laisvės" dienraščio numeris. "Laisvės" redakcija vedamajame straipsnyje "Darbas pradėtas" pasižadėjo dirbti, kiek galėsianti.

Vienas iš laisviečių ta proga trumpai apžvelgė "Laisvės" iktolinę istoriją—nuo jos įsteigimo iki dienraščio. A. Bimba straipsnyje "Pirmas žingsnis" aukštai įvertino dienraščio pasirodymą. Dabar—rašė A. Bimba,—"turėdami savo dienraštį, "Mūsų tiesą," "Žariją" ir "Moterų balsą" mes galėsime atlikti propagandos darbą atsakančiai. Taigi, visi prie darbo."

"Laisvės" dienraštis pasirodė labai svarbaus įvykio—LSS X suvažiavimo—išvakarėse. Tas suvažiavimas (1919.IX.27.—X.1) įkūrė Lietuvos komunistų sąjungą (LKS). "Laisvė" perėjo LKS nuosavybėn.

Kairėje "Laisvės" antraštės pusėje netrukus buvo įrašyta "Pirmutinis darbo žmonių dienraštis." Tokiu liaudies interesus atspindinčiu ir juos ginančiu dienraščiu "Laisvė" išbuvo beveik 40 metų (1919-1958). Dienraštis paliko dideles tradicijas, kurias iki šiol nuosekliai ir tauriai puoselėja šis laikraštis, jo redaktoriai, skaitytojai, rėmėjai.

Bronius Ragutis

Vienas iš daugiausiai besigilinančių į JAV lietuvių istoriją. Jo surinkta Amerikos lietuvių praeities veikla labai įvertinama.

☆

Lietuvos dailės muziejuose

1967 metais Tarybų Lietuvos muziejuose apsilankė apie 4 milijonus, pernai 4,5 milijono žmonių, o šiemet šis skaičius žada dar išaugti.

Iš kur toks susidomėjimas? Apie tai pasakoja Lietuvos TSR Dailės muziejaus direktorius, respublikos Liaudies meno draugijos pirmininkas Pranas Gudynas.

— Poslinkiai šioje srityje atėjo ne atsitiktinai, o kartu su visos kultūros kilimu. Dailės muziejuje dirbu 32 metus. Per tą laiką neregėtai praturtėjo muziejų lobiai, o kartu ir visų visuomenės sluoksnių susidomėjimas vaizduojamuoju menu, istorija, literatūra, kraštotyra. Pradžioje dailės propaguotojai ėjo labai paprastu keliu: organizuodavo parodas didžiuosiuose miestuose ir visuose kaimo rajonuose. Vėliau buvo sugalvota daug įvairiausių meno populiarizavimo formų, kurios aprėpė daugybę Lietuvos kampelių, įvairiausių profesijų ir amžiaus žmonių. Taip palaiapsniui augo visų miestų ir kaimo gyventojų susidomėjimas menu. Antra vertus, žymiai praturtėjo patys muziejai, ir jų veikla tapo labai aktyvi. Antai, jei Lietuvos TSR Dailės muziejus Vilniuje pokario metais teturėjo kokį 1000 eksponatų, tai dabar jo fonduose—apie 200,000 dailės kūrinių. Vien tik Dailės muziejaus filialas Palangoje-Gintaro muziejus, įsteigtas prieš dešimt metų, turi sukaukęs apie 15 tūkstančių mokslui ir menui itin vertingų gintaro pavyzdžių. Per metus jį aplankė apie 300,000 žmonių iš įvairių Tarybų Sąjungos vietų ir užsienio šalių. Nemažesnį pasisekimą turi M. K. Čiurlionio galerija Kaune, Lietuvos TSR Liaudies buities muziejus Rumšiškėse ir kitos kultūros šventovės. Mielai lankomos ir kuklios ekspozicijos kaimo vietovėse, memorialiniai muziejai, įamžinantys rašytojų, dailininkų, muzikų, visuomenės veikėjų atminimą.

Lankytojų kultūrą labai kelia tradicinės Dailės dienos, rengiamos kasmet įvairiuose rajonuose. Atvykusios dailininkų grupės apsigyvena, pavyzdžiui, kolūkyje, tapo peizažus, vietos gyventojų portretus. Vėliau dalis darbų lieka tame kolūkyje, įkuriamas dailės kūrinių ekspozicijos branduolys. Taip betarpiškai bendraudami su dailininkais, matydami ne tik

baigtą kūrinių, bet ir jo gimimo procesą, žmonės pradeda geriau suvokti, suprasti ir pamilti vaizduojamąjį meną. Vėliau jie patys noriai keliauja į didžiuosius muziejus.

Gerą požiūrį į kultūrinio gyvenimo palikimą labai sistemingai puoselėja Lietuvos TSR liaudies meno draugija, kuri vienija apie 2000 liaudies menininkų—skulptorių, audėjų, keramikų, gintaro, metalo, odos meninio apdorojimo meistrų. Pirmiausia prie respublikos dailės ugdymo jie prisideda savo kūriniais. Dirbdami įvairiose respublikos vietose, liaudies menininkai kelia gyventojų sluoksnių susidomėjimą menu, lavina skonį, nemaža meninių sugebėjimų turinčių žmonių paskatina kūrybinei veiklai.

Labai graži taip pat neseniai gimusi tradicija—kasmetiniai liaudies menininkų seminarai—stovyklos, kurių metu ne tik nuodugnai gvildenamos aktualios liaudies meno tolesnio ugdymo problemos, bet ir sukuriama daug vertingų darbų, netgi ištisi ansambliai. Taip gimė Ablingos skulptūros ansamblis, įamžinęs tragediją šio kaimo žmonių, kuriuos pirmąją karo dieną išžudė hitlerininkai. Tarp Varėnos ir Druskininkų pastatytos skulptūros, skirtos didžiojo lietuvių dailininko ir kompozitoriaus M. K. Čiurlionio atminimui įamžinti. Tokių seminarų metu gimė Ignalinos nacionalinio parko medžio skulptūros, Tauragės, Rokiškio skulptūrų ansambliai.

Būdingas šiandieninio Tarybų Lietuvos kultūrinio gyvenimo bruožas yra tas, kad mūsų profesionalioji dailė, taip pat liaudies meno kūriniai toli peržengė respublikos ribas. Kasmet surengiama dešimtys parodų ir ekspozicijų kitose tarybinėse respublikose, užsienio šalyse. Vien praeitais metais didelėmis parodomis pasikeista su Lenkija, Čekoslovakija, Vokietijos Demokratine respublika. Siemet savo kūrinius jau rodėme ar rodysime Lenkijoje, Čekoslovakijoje, Kongo Liaudies respublikoje, Austrijoje, Italijoje, Indijoje ir kitur. Lietuviško gintaro paroda su didžiausiu pasisekimu apkeliavo beveik visą Europą, buvo JAV, Indijoje. Savo ruožtu ir Lietuvoje nuolat rengiamos užsienio šalių dailės parodos, kurių

PAULIUS DREVINIS

Tolminkiemis

*Skaidrėjanti ryto šviesa
Nustebins tave ir kitus...
Patepk prieš kelionę gerai
Sukrypusius savo ratus.*

*Pačiam, kaip ir man, gali tekt
Gyvenimą visą važiuot:
Šermukšniai rausvės ir rausvės —
Jau bus priartėjęs ruduo,*

*Kai toly melsvam prasiverš
Tolminkiemio medžių pulkai
Ir ratas sustos ant ašies...
Išlipk! Pagaliau atvykai.*

Kopgalis

*Akmuo. Po juo
Palindus krapštos kirmėlytė.
Viršuj dangaus mėlynė švyti
Ir vandenį bekraštį lyti.*

*Šalia žalia
Veja prie sienų prisiglaudžia.
Tvirtovės juodos angos gaudžia
Man praeitį, miglotą, graudžią.*

*Deja, su ja
Seniai jau laikas išsiskirti,
Nes senos plytos ima birti...
O aš jaučiuosi lyg apgirtęs*

*Nuo jūros ir pušų ozono,
Nuo debesėlio plono, plono,
Nuo mažo žiogo kamertono
(Jis rengias grot prie mano šono),
Nuo...*

šiemet turėtų įvykti apie dešimtį. Mūsų dailės mylėtojai galės susipažinti su kūriniais iš Prancūzijos, Norvegijos ir kitų šalių.

Aktyvi profesionalių ir liaudies dailininkų veikla, kasdieninis muziejinių darbas sudaro palankiausias sąlygas propaguoti vaizduojamąjį meną visose Lietuvos vietovėse. Kylant bendrai kultūrai, plečiantis internacionaliniams ryšiams, Lietuvos gyventojai vis daugiau domisi dvasinėmis vertybėmis, jų tarpe ir vaizduojamuoju menu.

V. Mikuličius

Garbė

*Kai jos ieškodavau, kankinamas pavydo
(Toli draugai nužengę su daina),
Atrodė, girioj šimtametėj pasiklydau, —
Tankynėj geso per anksti diena...*

*Reikėjo draugo man, reikėjo gero gidō,
Reikėjo, kas svarbiausia, sielos atviros,
Aš garbę griebdavau, o ji iš rankų
slydo —
Ateidavo naktis po rytmečio aušros.*

*Ir vėl į tolį pilką nuogos kojos brido,
Vėl kūnas vilkosi per žemę nerangus,
Ir slinko šaltis nesiklausdamas į vidų,
Ir lyg švininis slėgdavo dangus.*

*Ėjau, kol supratau: ne tūžmastis, pavydas
Ir ne garbė tuščia yra žmogaus vidus...
Staiga apsidairiau — aplinkui gėlės žydi.
Mane užmigdė kvapas rytmečio saldus.*

Atsisveikinimas su tėviške

*Ir krūmai, ir žolė kartojo:
Tu jau iš mūsų išeini
Ir nesugrįši, nors sustojai,
Nors dega akys ugnimi.*

*Tavąsias pėdas jau užklojo
Dešimtmečiai seniai seniai:
Kiti išaugo kaimai, gojai,
Kiti keliai ir tvenkiniai.*

*Armonikos jau kitos groja
Dainas ne tavo, o kitų...
Dar atminimai tau pamoja.
Sustoji. Miela ir gaudu.*

Šviesos keliais

Bronius Jauniškis

Vilniaus Ateistų klubo
"Ave, vita!" tarybos narys

Jonas Makuška nugyveno sudėtingą gyvenimą, patyrė dvasinę kovą ne tik su pačiu savimi, bet ir ideologines grumtynes su kitais žmonėmis. Besigilindamas į bažnyčios mokymą ir tą mokslą kritiškai vertindamas, dar besimokydamas Rokiškio gimnazijoje, prarado tikėjimą į dievą. Dalyvaujant "Aušrininkų" sambūryje, J. Makuškos materialistinės pažiūros dar labiau sustiprėjo. Į platesnę laisvamanybės veiklą jį įtraukė, jau tada pasižymėję antireliginėje veikloje, rašytojas K. Kiela, poetas K. Jakūbėnas, A. Klimka, po Antrojo pasaulinio karo dirbęs Vilniaus V. Kapsuko universitete kriminalinės teisės katedros vedėju.

Vėliau įstojęs į Utenos "Saulės" pedagoginę mokyklą, J. Makuška atvirai stojo į kovą prieš krikščionių demokratų veiklą. Jau tada, o ir vėliau mokytojaudamas, savo kalbose laisvamanių susirinkimuose ir konferencijose, jis reikalavo atskirti bažnyčią nuo valstybės ir mokyklos, įvesti civilinę metrikaciją, leisti nevaržomai skleisti ateistinę mintį. Įsteigęs Bajorų pradinę mokyklą Rokiškio apskrityje, šalia mokydamas vaikus, mokė rašto ir suaugusius, jiems suorganizavo Kultūros ratelį, kuriame skleidė materialistinės pasaulėžiūros mintis. Tėvų tarpe platino ne tik laisvamanių leidžiamus laikraščius "Laisvamanis," "Laisvoji mintis," bet ir komunistinę pogrindyje leidžiamą periodiką—"Darbininkų jaunimas"; "Tiesa," "Komunistas," bei brošiūras ir komunistinius atsišaukimus.

Už religijos kritiką ar, kaip buržuazinėje Lietuvoje sakydavo, "dievo įžeidimą," remiantis Baudžiamojo statuto 74 paragrafu, J. Makušką ne kartą policija buvo suėmusi, o už komunistinės spaudos platinimą—kalinusi. Nuolat mokytoją persekiojo, kilnojo iš vietos į vietą. Valstybiniame archyve saugoma Rokiškio apskrities policijos nuovados viršininko eilė slaptų raštų. Juose rašoma: "Pas jį (J. Makušką) buvo padaryta krata kriminalinės

policijos tikslu suradimui priešvalstybinės literatūros." Kitame rašte, siųstame piliečių apsaugos departamentui, skaitome: "J. Makuška su atsidėjimu užsiima agitaciniu darbu kairiųjų politinių partijų naudai. Jį, Makušką, reikėtų perkelti tarnyboje į kitą apskritį, kur jis, neturėdamas pažinčių (bent iš pradžios), negalėtų agituoti prieš Tautinę vyriausybę ir krašto esamą tvarką." O ir vėlesniuose raštuose mirgėte mirga reikalavimai: "... dėl Makuškos Jono politikavimo ir veikimo kairiųjų partijų naudai, departamentas prašo kalbamą mokytoją perkelti į kitą apskritį." Iš Bajorų pradžios mokyklos, perkeltas į Nevierių, o po metų—į Didvydžių, Vilkaviškio apskrityje. Po trejeto metų—į Bazilionių, vėliau į Šiaulėnų Šiaulių apskrityje. Tik į Lietuvą grįžus tarybinei santvarkai, J. Makuška skiriamas Šiaulių IV pradinės mokyklos vedėju.

Nors ir nuolat persekiojamas, J. Makuška nepalūžo. Savo idealams liko ištikimas visą savo gyvenimą. Tarybiniais metais jis parašė metodinius nurodymus, kaip greičiau išmokyti vaikus abėcėlę, sukūrė mokyklų meno saviveiklai ateistinių scenos vaizdelių, bendradarbiauja respublikinėje, o ir Amerikos lietuvių pažangiečių spaudoje "Laisvė," "Šviesa" ir kitur. J. Makuška parašė atsiminimus, kuriuose jis pažymi: "Noriu, kad laisvamanių kova, skynusi takus pažangiai minčiai, neliktų užmarštyje."

Iki šio J. Makuška dalyvauja Respublikinių mokytojų namų chore, kurį laiko kultūringu laisvalaikio praleidimu, yra aktyvus Vilniaus Ateistų klubo "Ave, vita!" narys, skaito paskaitas. O kad laisvamanių veikla liktų istorijoje, jis paskyrė po savo mirties Vilniuje jo valdomą pusę namo Ateistų klubui pagal igaliojimą, patvirtintą notaro, užregistruoto 1976 metais Nr. 2-8266.

Šiais metais rugsėjo 2 dieną J. Makuškai sukako 75 metai. Palinkėsime jam ilgų, niekad nepailstant, darbingų metų.

Paprasto žmogaus erudicija

A. LIEPSNONIS

Ką įsitikinau bekalėdamas? Darbininkai, valstiečiai, patekę už grotų,—veržėsi moksliskai, plačiai suprasti kovos reiškinius, nūdieną ir ateitį. Didelė jų dalis buvo baigę tik pradinę mokyklą. O kai kas—ir to neparagavę. Susieję save su kovotojais smarkiai apsiskaitydavo. Politkaliniai mažiau išprususį draugą apibūdindavo: „Žalias.“ Toks iš pradžių įsisavindavo lietuvių kalbą, matematiką, geografiją. Štai 144 kameroje KSDK buvau liudininku—šias disciplinas dėstė studentas E. Razauskas. Mane, baigusį 6 klases, įpareigojo perteikti gramatiką ir sintaksę. Mokėsi ir stalius V. Borkys. Už grotų ir jis išpruso. O kai suėmė, dar nežinojo—kaip marksistai aiškina nacionalinę problemą. Manė: revoliucionierius gali apsieiti „be tautybės.“

Baigę „elementarinį mokslą,“ peršokdavo į visuomeninį. Štai 1927—1934 m. KSDK draugai tiesiog su patosu studijavo filosofiją. Jos mokėsi ir darbininkas J. Sajavičius. Jis sirgo džiova. Vaikščiojo su ligoniais. Aš irgi. Jis man 1935 m. vasarą, lyg profesorius, tartum žirnius bėrė apie neigimo desnį, apie kiekybės perėjimą į kokybę, apie atsitiktinumą. Stebėjaus tokiu jo nusimanymu filosofijoje. Nors aš buvau moksleivis, nors ligi arešto buvau perskaitęs bent kelis filosofinius veikalus.

Nuo 1935 m. Prometėjai labiau užsikrėtė politine ekonomija. 144 kameroje 1938 m. ją dėstė statybos darbininkas J. Vinickis. Jis ir man prakirsdavo kietą riešutą: kas yra prekė, pridedamoji vertė. Pas jį mokėsi stalius J. Gvildys, valstietis P. Kičas. Bet administracijai nepatikdavo, kad kalinami kovotojai ir už grotų veržiasi į mokslo kalną. Va iš to ratelio atėmė dėstytoją—Vinickį nutrenkė į Šiaulius. Ir mano visa politinė ekonomija baigėsi ties „Žemės renta“ . . . Šį mokslą atnaujinau tik 1952 m. Leningrade. Čia ir gavau „diplomą su pagyrimu.“ Už tai dėkojau savo pirmiesiems akademikams—politikaliniams. Iš jų daug naujo sužinojau apie Paryžiaus komuną, apie 1920-1940 m. klasinius mūšius Nemuno krašte.

O kaip jie man perteikė istoriją? Nupiešdami lyg romanistai tų kovotojų įtaigų paveikslą, persakydami jų dialogus. Tai K. Giedrys ir P. Glovackis, tai K. Krastinaitė ir A. Laukaitytė, tai . . . Buvo taisyklė: kas ilgai kalėdavo, tas švystelėdavo didesne erudicija. Štai 1939 m. susipažinau su kaimo staliumi J. Gruodžiu. Jis buvo jau atpylęs 10 metų. Pakliuvo už grotų mažai apsiskaitęs. O bežiūrėdamas į Lietuvos padangę pro grotų miškelį gerai išpruso. Jis gerai orientavosi ir literatūroje. Įtaigiai atsiliepdavo apie S. Nėries, P. Cvirkos kūrybą. Dialektiškai sprendė ir apie nūdieną. Štai 1940 m. sausį fašistai mūsų kailiu pamėgino žiauriausią eksperimentą. Na visam laikui atimti spaudą. 144 kamera svarstė: kaip atremti? Pasigirdo:

— Paskelbkime bado streiką!

Prabilo Juozas:

— Mūsų likimas priklauso nuo darbo žmonių! Kreipkimės į juos. Jie mus apgins!

Draugai palaikė jį. Jie slaptai išsiuntė laiškus į visuomenines organizacijas. O aš—rašytojų draugijai. Juozas buvo teisus: darbo masės į šipulius tą kardą sudaužė. Po savaitės vėl mus lankė laikraščiai . . .

Prileiskime. Tada Juozą būtų išleidę į tribūną padiskutuoti su buržuaziniu ministru apie darbo žmonių gyvenimą Lietuvoje, apie fašistų užsienio politiką, apie socializmo šalį, apie rašytojus . . . Tai jis tokį poną be jokių rūsčių žodžių,—moksliskai, tiesiog žėrinčiais faktais būtų nuginklavęs—atskleidęs reakcionierių politikos melą, žmonių išnaudojimą. Tai yra, jis prieš tą ministrą ne tik moraliniu tyrumu, bet ir žinojimu, šviesia mintimi iškilęs visa galva aukščiau! Aukščiau! Tik tada Juozo žinios dar negalėjo būti apipavidalintos diplomu. Taip, tai didelės erudicijos savamokslis. Beje, politikaliųjų tarpe buvo labai populiarius filosofas darbininkas „be diplomu“ Didgensas . . .

Bent penkerius metus vienoje kameroje tūnojau su A. Lifčicu. Jis iš darbininko švystelėjo proletariato veikėju. Aukštos kultū-

ros. Didelės erudicijos. Jis veikė, šnekėjo lyg filosofas. Jis į grotuotą rojų pateko jau trečią kartą. 1938 m. pradžioje jis aptarė Amerikos rašytojos Pearl Buck romanus "Getoji žemė" ir "Sūnūs." Sedevriškai išnagrinėjo personažų ekonominę ir politinę padėtį.

Už grotų nerašydavau dienoraščio. Nūnai mieliausiai tas mintis pacituočiau. Jis man pasakė:

— O tu pakalbėk apie herojų literatūrinės savybes.

Tvirtinau:

— Autorės feodalai susižavėję žiaurumu. Jie elgiasi taip, kaip sako Lunačarskis: "Jei tikrai rašytų epopėjas, jie ir žvėriškumą palaikytų perliniu tviskėjimu". . .

Aiziko pranešimas uždegė įdomias diskusijas. Iš jo daug naujo sužinojau ir apie Kapsuką. Lifšicas gerai atsiliepdavo apie K. Korsaką, P. Cvirką. Gailiuos: dėl konspiracijos nieko jo neklausdavau. Klausęs—jis man būtų pabėręs deimantėlius ir apie kovotoją F. Zaraiteį. Su ja susitikau ligi arešto. Bet nežinojau, kad tai ji. Ji man tebuvo Stasė . . . Pasirodo, pas Aiziką iš Zarasų pagrindininkų 1933 m. pakliuvo keli mano etiudai Juliaus Dainonio vardu. Jei paklausęs, būtų pasakęs savo nuomonę.

Susižavėjimas literatūra buvo būdingas ir kitiems Prometėjams. Jie gerai susipažindavo su lietuvių rašytojų kūryba. O itin pažangiųjų. Jų poveikyje dar 1939 m. rugpjūtyje vieno lanko etiude "Pavasario poezija" S. Nėrį apibūdinau "geriausia lietuvių poezijos lakštu-te." 1936 m. birželį KSDK 144 kameros draugai garsiai, lyg slaptą atsišaukimą,—perskaitė P. Cvirkos "Mano kaimas." Jie be sąlygų, be jokių išlygų priėmė jį kaip savo rašytoją, bičiulį, brolių. Nūdien Lietuva S. Nėrį ir P. Cvirką laiko genijais. Malonu: jiems tokią šviesią literatūrinę ateitį numatė įmesti į grotuotą urvą skaitytojai.

Beskaitydami originale rusų klasikų įsisavino šią kalbą. Tada nežinojau Iljičiaus teiginių apie L. Tolstojų. Bet 1939 m. balandį etiude "L. Tolstojaus Ana Karenina" aukštai įvertinau jo kūrybą. Iš "Izvestijų" susipažindavo su socialistinės visuomenės poetais. Jose rasdavo daug straipsnių apie jos ir Vakarų Europos rašytojus. Tie kritikai su gėlių puokštėmis sutikdavo naują kūrinį ir T. Draizerio, E. Sinklerio, Liuiso Sinklerio. Apie pastarojo romaną dar 1935 m. rugsėjį radau "Izvestijose" labai palankią recenziją. Autorius vaizdavo personažą, sukilusį prieš fašizmą. Tuos drau-

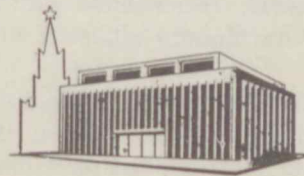
gus patraukė to dienraščio pasisakymai dėl socialistinio realizmo. Jose jie nerado jo apibūdinimo. Bet štai 1938 m. darbininkas A. Gailevičius laiške apie jį man atskleidė labai gražias mintis.

Itin draugai domėjosi kultūriniu palikimu. Juo labiau, kad fašistai pūtė burbulą: "marksistai nepripažįsta praeities klasikų" . . . Jie bėgo svajone toli į priekį. Na, kai Lietuvoj laimės liaudis—Donelaitis ir Žemaitė, Janonis ir L. Skabeika iš naujo atgims. Ir atgimė . . .

Susipažinęs už grotų su aukštos erudicijos, didelio humanizmo kovotojais, su nuostabiais įžymiųjų rašytojų bičiuliais, parašiau 1939 m. darbą "Lietuvių literatūros erudicijos klausimu." Faktais įrodinėjau, kad reacionieriai, savo pykčiu prieš pažangiuosius rašytojus, prasilenkia su elementariais literatūros reikalavimais, prasimanymų purve skandina geriausius talentus, kūrinis. O dabar malonu—toš kalinio viltys: "nauja visuomenė šlovina Donekaitį, Žemaitę, Janonį,"—jau įsikūnijo.

Politikaliųjų didelę erudiciją paliudija ir žurnalas "Kovotojas." Jame jie pasisakė ir apie literatūrą, ir apie filosofiją, ir apie "aukštą politiką." Kai Prometėjai skelbė atsišaukimus į Lietuvos liaudį, jie juose labai geru primindavo E. Telmaną, T. Munę ir kt. Jie protestavo prieš poeto G. Lorkos nužudymą, prieš rašytojo Osieckio kalinimą hitlerininkų rojuje.

Liaudis išskleidė naktį. Prasidėjo diena. Ką veikė tie draugai? Puikiai bekalėdami išpruse A. Maginskas, L. Kapočius spausdino apybraižas. Savamokslis J. Šochotas (su juo vienoje kameroje atpyliau 5 metus) redagavo dienraštį. Darbininkas L. Davidavičius direktoriavo fabrike. M. Junčias-Kučinskas tvarkė darbo žmonių reikalus ministerijoje . . . O man liaudis padavė plunksną. Skelbiau etiudus apie kultūrinį palikimą, socialistinį realizmą. Gal todėl, kad netrūko entuziazmo? To mažai buvę. Rėmiaus žiniomis, sukauptomis už grotų. Tie draugai didžiavosi ir tais pažangiečiais, kurie savo veržlumu išpruso Amerikoje. Buvo jiems dėkingi, kad Lietuvon prisiūsdavo marksistinius raštus. Jais 1929-1930 m. ir aš pasinaudojau. Dėkingas tų knygų leidėjams ir nūnai.

Kova dėl pasaulietiško universiteto Lietuvoje 1921 m.

PROF. J. PETRAITIS

1921 metų vasarą gavau Kursko Žemėtvarkos-melioracijos technikumą baigimo atestatą (su matininko taksatoriaus kvalifikacija) ir grįžau į Lietuvą. Tiesiog iš vagono "tepluškos" nuėjau į Žemės ūkio ministeriją, norėdamas įsidarbinti matininku. Kauno matininkų braižyklos viršininkas inž. Prozorovas perskaitė mano atestatą ir tarė:

— Lietuvoje bolševikiški atestatai nepripažįstami. Yra Švietimo ministerijos nurodymas, kuriuo rusiški mokslo pažymėjimai pripažįstami tik tie, kurie išrašyti prieš 1918 metų sausio 1 dieną.

Tuo laiku į inž. Prozorovo kabinetą įėjo Žemės tvarkymo departamento direktorius inž. Z. Pacevičius ir, perskaitęs mano atestatą, tarė:

— Kadangi Tamstos atestatai labai geri laipsniai, gali būti Švietimo ministerija padarys išimtį ir pripažins šį atestatą, o mes priimsime Tamstą iš karto II eilės matininku, nei vienos dienos nelaike III eilėje (jaunesniuojų) matininku, gi po trijų metų—I eilės (vyresniuojų) matininku. Gerai būtų, kad Tamsta pats tuojau nueitum į Švietimo ministeriją. Jeigu Švietimo ministerija nesutiks, Žemės tvarkymo departamentas paskirs Tamstą darbininku prie matininko į kokį nori apskritį. Tamsta dirbsi savistoviai matininko darbą I eilės (vyresniojo) matininko priežiūroje, bet atlyginimą gausi darbininko (4-5 kartus mažesni už III eilės matininko). Rudenį bus egzaminai baigusiųjų Matininkų kursų. Galėsi laikyti egzaminus su kursantais. Sprendžiant iš Tamstos atestato, egzaminus išlaikysi lengvai. Tuomet Tamstą įdarbinsime matininku. Maža to, jeigu sutiks ponas ministeris, išmokėsime skirtumą tarp matininko ir darbininko algos už visą praeitą laiką.

Po pusvalandžio aš jau buvau Švietimo ministerijoje. Perskaitęs ant durų užrašą "Departamento direktorius," aš pabeldžiau į duris

ir įėjau. Nedideliame kambaryje už stalo sėdėjo nebejaunas ponas ir su sėdinčiu prieš jį jaunuoliu ką tai svarstė.

— "Ko Tamstai,"—paklausė ponas mane.

Aš padaviau jam savo brandos atestatą. Jis perskaitė atestatą ir paklausė, kur aš mokiausi iki 1915 metų. Aš padaviau jam Šiaulių progimnazijos baigimo pažymėjimo nuorašą. Jis perskaitė ir tarė:

— Nuo šios dienos Tamstą paskirsime pradžios mokyklos jaunesniuojų mokytoju į bent kurį apskritį, nes visur trūksta mokytojų. Per trejetą metų (o gal ir greičiau) Tamsta eksternu išlaikysi egzaminus už Mokytojų seminarijos kursą ir tapsi mokytoju, o po kiek laiko—ir vyresniuojų mokytoju, žinoma, jeigu neįstosi studentu į Universitetą, kuris, aš tikiuosi, greitai bus įsteigtas, ir tapsi diplomuotu matematiku arba biologu. Vienok, aš nesuprantu vieno: Tamsta esi matininkas-taksatorius; kodėl Tamsta nori įsidarbinti pradžios mokyklos mokytoju?

— Pone direktoriau! Aš atėjau pas Tamstą ne įsidarbinti mokytoju, bet patvirtinti brandos atestatą, nes Žemės tvarkymo departamente man sakė, kad išduoti po 1918 metų sausio 1 dienos Rusijoje mokslo pažymėjimai negalioja be Švietimo ministerijos patvirtinimo . . ."

— Jaunuoli, Tamsta paklydai. Aš esu Pradžios mokyklų departamento direktorius ir neturiu teisės tvirtinti mokslo dokumentų. Tą atlikti pavesta Aukštesniojo mokslo departamentui. Nors direktorius ponas Volodka griežtas katalikas ir labai neapkenčia rusų, ypač bolševikų, bet tokį gerą atestatą, manau, jis patvirtins, ypač kad ir priešrevoliucinis Šiaulių progimnazijos baigimo Tamstos pažymėjimas labai geras . . . Algirdai!—kreipėsi direktorius į jaunuolį,—Ar direktorius, ponas Volodka pas save?"

— "Taip," atsakė jaunuolis. "Su Steigiamojo seimo dvarininkų—lenkų frakcijos lyderiu ka-

nauninku Liausu ruošia statutą Katalikų universiteto Lietuvoje . . . .”

— “Tai pas direktorių Volodką šiandien kunigų diena: pralotas Bučys, kanauninkai Česnys, Jaunius, Miliauskas . . .”

— Ne, pone direktoriau,”—atsakė jaunuolis. “Kanauninkai Česnys, Jaunius ir Miliauskas, drauge su ponais Pakštu ir Šalkausku pasirašė profesorius Šimkaus, Avižonio ir kitų Aukštųjų kursų dėstytojų memorandumą Steigiamajam Seimui ir Vyriausybei dėl reikalingumo neatidėliojant įsteigti Lietuvoje pasaulietiška universitetą, ir atsisakė dalyvauti katalikiškojo universiteto komisijoje, o pralotas Bučys diskutuoja su sentikių arkivyskupu Prozorovu klausimą, kuri tikyba geresnė” . . .

— “Kokiu arkivyskupu? Negi sentikiai turi Lietuvoje arkivyskupu?”—paklausė direktorius.

— “Sentikių eparchijos vyriausioji vadovybė renkama tikinčiųjų. Sentikių Lietuvos eparchijos vyriausioju vadovu jau pernai išrinktas Žemės ūkio ministerijos aukštas viršininkas inžinierius Prozorovas . . .”

Aš atsiprašiau, padėjau ponui direktoriui ir išėjau į Aukštesniojo mokslo departamentą. Koridoriuje sustojau ir ėmiau galvoti, kas per vienas tas direktorius Volodka,—ar ne buvęs prieš karą Šiaulių gimnazijos mokytojas Volodko. Bet anas buvo karštas pravoslavas, rusas, juodašimtis, lietuvių mokinių ėdikas, pabaisa, o šis—karštas katalikas ir neapkenčia rusų,—matyti bendrapavardis.

Aš pabarškinau į duris ir įėjau į Aukštesniojo mokslo departamento direktoriaus kabinetą. Už stalo sėdėjo, veidą užsidengęs ranka, ponas, prieš jį—kunigas, o gale stalo—jaunuolis. Kunigas ir ponas ką tai diktavo, o jaunuolis rašė.

— “Aš labai užimtas,”—tarė ponas nepakeldamas galvos,—“prašau sėstis ir truputį lukte-rėti.”

Aš atsisėdau ir žiūrėjau į poną direktorių, prisiminęs, kaip prieš karą Šiaulių berniukų gimnazijos mokytojas Volodko gaudė mokinius-lietuvius, einančius į “Varpo” biblioteką ir pas kapelioną. Buvo sugavęs ir mane. 1914 metų rudenį mudu su vienklasiu mokiniu Juozu Murka (žinomo kalbininko Murkos broliu) išstojome iš “ateitininkų” (moksleivių lietuvių katalikų tuo metu nelegalios organizacijos, vadovaujamos kunigų), įstojome į poeto Juliaus Janonio (tuo metu Šiaulių gimnazijos mokinio) vadovaujamą nelegalią pažangiųjų moksleivių

“aušrininkų” organizaciją ir pradėjome organizuoti progimnazijoje jaunuosius “aušrininkus.” Sužinojęs, kapelionas Didžiulis pradėjo mus kviesti ir įtikinėti neorganizuoti jaunųjų “aušrininkų.” Kartą gatvėje netoli klebonijos mus sulaikė gimnazijos mokytojas Volodko, nuvedė pas progimnazijos inspektorių Bogdanovskį (tuo metu pas Bogdanovskį buvo Šiaulių apskrities mokyklų inspektorius Itomlenskis) ir tarė:

“Eti svoločī chodili k ksendzu na litovskoje sobranije.” Bogdanovskis su Itomlenskiu padėjo Volodkai, bet sėsti nepaprašė. Kada Volodko išėjo, Bogdanovskis pradėjo mus barti, už neatsargumą: į “Varpo” knygyną mes einame tiesiog iš Gubernijos gatvės, o pas kapelioną—pro policijos valdybą. Gi reikia eiti į “Varpo” knygyną kiemais, o pas kapelioną—per šventorių . . .

Man bemažtant apie praeitį, ponas direktorius pakėlė galvą ir pažiūrėjo į mane. Aš pažinau buvusį Šiaulių moksleivių-lietuvių persekiotoją Volodko . . . atsistojau ir išėjau . . . Išėjęs pasijaučiau lyg patekęs į bepročių karalystę . . . Dvarininkų valdoma Lenkija užpuolė Lietuvą, užgrobė jos sostinę su trečdaliu Lietuvos teritorijos ploto ir nori pavergti visą Lietuvą. Lietuva ginasi, aukodama daugybę savo sūnų ir . . . tuo pačiu metu pavedė lenkų-dvarininkų vadui Lietuvoje kunigui Liausui rašyti įstatymų projektus . . . Pakeitusiam kailį buvusiam lietuvių-moksleivių pabaisai Volodko paveda tvarkyti švietimo reikalus ir spręsti likimą tų jaunuolių, kuriuos jis taip neseniai persekiojo. Ką duos Lietuvai universitetas, įsteigtas pagal kanauninko Liaus ir Volodko paruoštą? Su tokia nuotaika aš grįžau į Žemės tvarkymo departamentą ir paprašiau skirti mane matininko darbininku į Šiaulių apskritį. Mane paskyrė. Rytdieną pradėjau darbą. Darbas vyko gerai. Mano darbą patikrino Šiaulių apygardos matininkas—revizorius Daugėla bei šefavęs mane I eilės (vyresnysis) matininkas Rimkus ir atestavo teigiamai. Aš sėkmingai išlaikiau egzaminus iš visų disciplinų, dėstyto prieš karą Rusijos matininkų mokyklose, ir papildomai lietuvių kalbos bei literatūros, Lietuvos istorijos, gamtamokslio ir kelių humanitarinių dalykų, kurie tuo metu buvo dėstomi Lietuvos gimnazijose. Egzaminų komisija iš 3 inžinierių-geodezistų (S. Dirmon-tas, V. Račkauskas, Z. Pacevičius), 3 agronomų (V. Ruokis, J. Kriščiūnas, A. Vienožinskis), miškininkų ir kelių gimnazijos mokytojų pripa-

žino man matininko-takmatoriaus kvalifikaciją ir baigusių viduriniąsias mokyklas teises. Aš iš karto buvau paskirtas matininku II eilės su privataus matininko teisėmis, bet dirbti privačiu matininku negalėjau, nes neturėjau nuosavų matavimo instrumentų, kurie kainavo ne mažiau matininko metinės algos. Man išmokėjo atlyginimą už visą darbo laiką.

1921 metų rudenį Šiauliuose liaudies namų salėje įvyko Mokytojų profesinės sąjungos organizuotas Šiaulių inteligentų susirinkimas universiteto steigimo Lietuvoje klausimu. Pirminkavo Šiaulių apskrities valdybos pirminkas mokytojas J. Svambarys. Kalbėjo: Steigiamojo seimo valstiečių-liaudininkų frakcijos narys B. Žygelis, Socialdemokratų—advokatas Venclauskis, "Darbokuopiečių"—Norkūnas, kairiųjų socialistu-revoliucionierių—advokatas Lukauskas. Ūkininkų sąjungos—matininkas Laugalis, Matininkų profesinės sąjungos—F. Daugėla, mokyklų inspektorius Ubeika, moterų—katalikų atstovė (pavardės nepamenu) ir eilė kitų.

Br. Žygelis pranešė, kad daktaras Avižonis, prof. Butkevičius, inž. Dirmontas, prof. Šimkus, Vailionis ir eilė kitų Aukštųjų kursų dėstytojų įteikė Steigiamajam Seimui ir Ministerių tarybai memorandumą. Tame memorandume nurodomas reikalas galimai greičiau įsteigti Lietuvos universitetą su Ekonomikos, Humanitarinių mokslų, Matematikos-gamtos, Medicinos, Technikos ir Teisių fakultetais. Steigiamojo seimo Socialdemokratų ir valstiečių-liaudininkų frakcijos visiškai parėmė tą memorandumą; Valstiečių-liaudininkų frakcija pasiūlo papildyti tą memorandumą, prie universiteto organizuojant Agronomijos, Veterinarijos ir Namų ruošos fakultetus. Steigiamojo Seimo lenkų ir žydų frakcijos tą memorandumą atmetė. Lenkų frakcija pasiūlo organizuoti Lietuvoje **katalikų** universitetą su lenkų ir lietuvių dėstomomis kalbomis; greta teologinių ir filosofinių mokslų katalikiškame universitete turi būti dėstoma lenkų-lietuvių valstybės istorija, lenkų literatūra. Katalikų universiteto steigimą palaikė Steigiamojo seimo žydų frakcija su sąlyga, jeigu greta jo bus įsteigta Žydų aukštoji mokykla. Didesnę pusę Steigiamojo seimo narių sudaro krikščionys-demokratai. Universiteto klausimu krikščionys-demokratai nesutaria. Vieni nori katalikų universiteto, kiti pasaulietiško universiteto. Už pasaulietišką universitetą pasisakė 18 apskričių savivaldybių iš bendro skaičiaus 23, "Lietūkis," visos

profesinės sąjungos ir eilės piliečių susirinkimų miestuose.

Labai įdomiai kalbėjo Ūkininkų sąjungos narys matininkas Laugalis. Jis pasakė, kad steigiamojo seimo krikščionių-demokratų sąjungos blokas susideda iš 3 savistovių frakcijų: Ūkininkų sąjungos, Darbo federacijos ir Krikščionių-demokratų partijos. Varomąją jėgą pastarosios sudaro kunigai. Greta jų į partiją įeina moterys katalikės, jaunųjų sąjunga "Pavasaris," mokytojų-katalikų sąjunga ir eilė kitų katalikiškų organizacijų. Kiekviena frakcija atskirai ir visos trys drauge apsvarstė Aukštųjų kursų dėstytojų memorandumą ir Steigiamojo Seimo Lenkų frakcijos pasiūlymą. Darbo federacija pasisakė už steigimą katalikiškojo universiteto, tik ne lenkų frakcijos modelio. Krikščionių-demokratų frakcija suskilo: Gvildienės vadovaujamos moterys-katalikės palaiko liaudininkės Bortkevičienės pasiūlymą ir griežtai reikalauja Namų ruošos bei Medicinos fakultetų: jeigu tų fakultetų nebus, jos grąšina išstoti iš krikščionių-demokratų partijos. Jos griežtai atmeta Namų ruošos skyriaus steigimą prie Katalikų universiteto arba Teologijos fakulteto. Moteris palaiko mokytojų-katalikų sąjungą. Už pasaulietišką universitetą pasisakė kanauninkas Jasinskis ir kunigai Vailokaitis bei Vilimas. Frakcijos narių susirinkime kun. Vailokaitis pasakęs, kad Ekonomikos ir Technikos fakultetai labiau reikalingi, negu Teologijos fakultetas.

— "O Jėzus, Marija, Šventa Kalvarija." Ksendža Vailokaitisa djabl opentoval . . . Bože mocny, nesmertelny, smiluisia nad nami,"—darkyta neva lenkiška kalba tarė sėdėjusi prieš mane skrybėliuota pudruota poniutė, tris kartus persižegnojo ir, atsukus galvą, spjovė per kairįjį petį.

Toliau matininkas Laugalis papasakojo, kad Steigiamojo seimo ūkininkų sąjungos frakcija pasisako už tai, kad prie Universiteto turi būti ir Agronomijos-miškininkystės, Veterinarijos. Namų ruošos bei Geodezijos fakultetai. Prie Medicinos fakulteto turi būti ir Stomatologijos bei Farmacijos skyriai, kurie ruošų ir dantų gydytojus bei provizorius. Kadangi tų fakultetų negalima prikergti prie katalikų universiteto, reikia steigti pasaulietišką universitetą. Katalikai turi pasitenkinti stipriu Teologijos fakultetu. Jeigu krikščionių-demokratų blokas atmes mūsų reikalavimą, Ūkininkų sąjunga išstos iš krikščionių-demokratų bloko ir veiks visai savistoviai arba blokuosis su valstiečiais-

liaudininkais ne tik Steigiamajam Seime, bet ir už jo ribų. Skirtumai tarp Ūkininkų sąjungos ir valstiečių-liaudininkų nedideli. Rožančių mes nešiojame ant kaklo, o jie—kišenėje. Mes už kunigų algas, valstiečiai-liaudininkai—prieš. Jie sako, kad kunigai gerai gyvena ir be valdžios mokamų algų. Teisybė. Kunigai gyvena daug geriau už matininkus, mokytojus ir kitus, nors faktinai algų jie negauna, o ant algų lapų jie tik pasirašo. Iš izdo mokamos kunigams algos eina į Krikščionių-demokratų partijos kasą. Už tuos pinigus leidžiami katalikiški laikraščiai, žurnalai, knygos; mokamos stipendijos užsienyje studijuojantiems "ateitininkams," tie pinigai eina visai katalikiškai akcijai. Štai kodėl mes už kunigų algas iš valstybės izdo, o liaudininkai—prieš. Jeigu tie pinigai patektų į Valstiečių-liaudininkų kasą, jie būtų už kunigų algas. Ir ne tik valstiečiai-liaudininkai, už kunigų algas būtų ir ponai Lukauskas su Norkūnu, jeigu už tuos pinigus jie galėtų griauti Lietuvą. Liaudininkai sako, kad mes nenuoseklūs. Mes siūlome palikti dvarininkams po 80 ha, o liaudininkai—50 ha. Taigi ir mes ir jie nenuoseklūs. Vienintėlis nuoseklus liaudininkas—tai Teisingumo vice-ministeris Brazaitis, kuris visai teisingai sako, kad Lietuvos žemę valdo lenkai-dvarininkai, o miestus (žemę, namus, pramonę, prekybą, pinigus)—žydai. Ir vieni, ir kiti daro Lietuvai tik žalą. Todėl, sako Brazaitis, reikia viską suvalstybinti. Brazaitis nuoseklus. Bet kuo tas nuoseklusmas skiriasi nuo Lukausko, Norkūno ir kitų bolševikų nuoseklumo?

Moteryų-katalikių sąjungos ir Mokytojų-katalikų sąjungos Šiaulių skyrių vardu kalbėjo nebejauna moteris, metų dešimts atgal baigusi Obelių namų ruošos mokyklą. Jos kalbos didesnė dalis buvo pašvęsta polemikai su Steigiamojo Seimo lenkų frakcijos lyderiu kanauninku Liausu. Ji pareiškė:

— Gerbiamas kanauninkas siūlo organizuoti Namų ruošos skyrių prie Katalikų universiteto arba Teologijos fakulteto. Bet ten dėstys kunigai ir mokins poterius, maldas, litanijas. Gi Namų ruošos fakultete arba skyriuje turi būti dėstoma: moters higijena, akušerija, vaikų ligos, pirmoji pagalba nelaimingais atsitikimais, valgių gamyba, sodininkystė-daržininkystė, bitininkystė, gyvulininkystė, tai yra mokslai, apie kuriuos kunigai nieko nesupranta.

Ar daug išmano kunigai apie moters higijeną, akušeriją, vaikų ir kitas ligas, valgių

gamybą? Nieko neišmano, nors mėgsta skaniai pavalgyti. Jeigu gerbiamas kanauninkas būtų nors kartą matęs moters gimdymo kančias, jis nesiūlytų teologijos vieton akušerijos ir vaikų ligų. Turi būti atskiras Namų ruošos fakultetas arba skyrius prie Medicinos fakulteto. Jį turi tvarkyti ne kunigas-kanauninkas, bet gera, prityrusi gydytoja. Medicina ir namų ruošą bendra ir katalikei ir nekatalikei. Todėl universitetas turi būti bendras ir prieinamas visiems Lietuvos piliečiams; o ne vien katalikams, tai yra pasaulietiškas.

Pradžios mokyklų inspektorius Ubeika pareiškė apgailėstą dėl mokytojų susiskaldymo į katalikus ir profesininkus. Kad nebūti vienšaliu, jis priklausęs abiem sąjungoms: mokytojų profesinei sąjungai ir mokytojų-katalikų sąjungai. Ubeika pareiškė nepasitenkinimą kai kuriais mokytojų-katalikų sąjungos nariais: jie perdaug perkrauti visuomeniniu darbu (vadovavimu krikščioniais-demokratais, darbo federantais, "pavasarininkais" ir kitomis organizacijomis) ir apleido mokyklą bei mokomąjį darbą. Kuo mokytojas didesnis visuomeninkas, kuo daugiau pas jį visokių organizacijų antspaudų, tuo blogesnis mokinių apmokymas, tuo prasčiau apmokyti vaikai.

Visi kalbėjusieji pasisakė už pasaulietišką universitetą. Tik vienas Steigiamojo seimo lenkų frakcijos narys mėgino ginti Katalikų universiteto steigimą, bet jam niekas nepritarė.

Tokie susirinkimai-mitingai buvo ne tik Kaune, Panevėžyje, Šiauliuose, bet ir mažesniuose miestuose bei miesteliuose. Beveik visuose tuose susirinkimuose Ūkininkų sąjungos nariai ir moterys-katalikės pasisakė už pasaulietišką universitetą, neklausydami kunigų ir grąšindami suskaldyti Katalikų Sąjungą. Tas išgąsdino kun. Krupavičių, prelatą Staugaitį ir kitus katalikų vadus, ir galop jie atsisakė nuo Katalikų universiteto steigimo: buvo įsteigtas pasaulietiškas universitetas, kuris 1930 metais buvo pavadintas Vytauto Didžiojo universitetu.

Praėjo 56 metai. Smulkmenos užsimiršo. Gal ir pavardes kai kurių pamiršau.

Prakeiktas gyvenimas

Bronius Jauniškis

Literatas B. Jauniškis rašo atsiminimų knygą „Paskutinė išpažintis.“ Pateiktoje ištraukoje vaizduoja vaikystės metus, kai buvo jam skiepijama religija. [“Šviesos” red.]

Ankstyvą rytą galingai sugausdavo bažnyčios didysis varpas ir jo garsas banguodamas nualmėdavo plačiai po Utenos apylinkes.

Tada motina pirmoji keldavosi. Sukalbėjusi poterius, apsiprausdavo ir pindavo savo gelsvas, vos pusiaują nesiekiančias kasas. Paskui greit paruošdavo pusryčius tėvui ir gizeliams. Kai jau virtuvėje būdavo viskas sudėliota ant stalo, ateidavo į miegamąjį manęs kelti. Pasilenkusi bučiuodavo į skruostą ir šnabždėdavo:

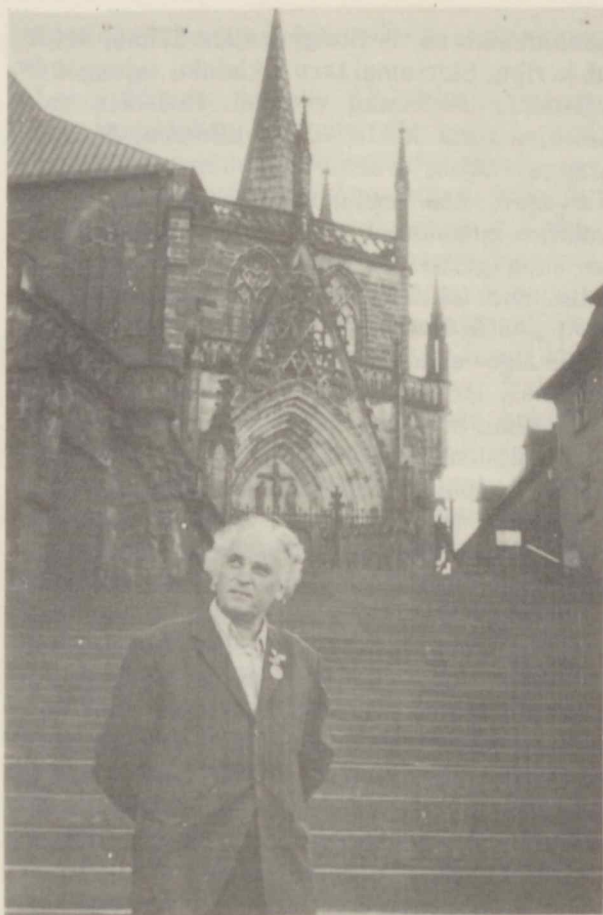
— Kelkis, sūnau, bažnyčioje dievulis laukia. Skubėkime melstis.

Sunku būdavo praplėsti sulipusias blakstienas. Bet vos tik išgirdavau dievo vardą, nors ir nebūdavau visai prabudęs, imdavau ražytis, nes gerai žinojau, kad dievas skaičiuoja gerus ir blogus mūsų darbus, kad jis labai mėgsta maldas ankstyvą rytą ir labai užsispyręs. Norint ką nors iš jo išprašyti, reikia ilgai ir stropiai melstis. Bet žinojau ir tai, kad jis geras ir neužmaršus. Netgi mažiausius vaikus, kaip aš, prisimena. Ne kartą per motiną iš jo gavau dovaną. Ir ne ką kitą, o saldžių meduolių, kuriuos neišpasakytai mėgdavau.

Antrą kartą sugaudus bažnyčios varpui, aš su motina išeidavau į bažnyčią. Utenio aikštėje stovėjo dideli dviaukščiai namai. Čia vykdavo turgai. Netoliese stūksojo pieninės ir limonado gamyklos kaminėliai. Vežikai dardėjo dideliais, prekėmis apkrautais vežimais. Perėję upelių tiltelius, atsidurdavome prie kampuotos, raudonų plytų bažnyčios. Jos milžiniškame kupole švytravo paaukuotas rutulys, o ant jo—kryžius. Peržengę šventoriaus vartus knibždėdavo elgetos. Žaizdotas kūno vietas apnuoginę, skarmaloti, giedojo liūdnas, širdį veriančias giesmes.

Į bažnyčią eidavome pro didžiąsias duris. Bobinčiuje iš akmeninio dubens apsišlakstydavome švęstu vandeniu. Tokiu būdu iš manęs ir motinos išlakstydavo piktosios dvasios...

Atsisėsdavome į klauptus. Sujaudintas baž-

B. Jauniškis Erfurte

nyčios didingumu, kurį laiką nedrąsiai spokso-davau į šventųjų sustingusias statulas. Kartais žvilgtelėdavau į kupolo lubas, nuo kurių, paskendęs plačiose drobėse, žvelgė žilagalvis, su plačia, didele barzda dievas.

Kai nešinas kieliku ir žvilgėdamas arnotu prie altoriaus pagarbiai ateidavo kunigas Vladi-slovas Butvila, aš įsižiūrėdavau į jį ir dar labiau surimtėdavau. Žinojau, kad dvasios tėvas yra dievo pasiuntinys žemėje ir jo reikia nepaprastai klausyti. Dabar vėl prisimindavau viešpatį. O bažnyčioje, jaučiau, jis buvo dar galingesnis. Ir netgi motinos nepaskatintas, pradėdavau melstis. O ko dievo prašyti—puikiai žinojau. Kad jis mūsų tėvui atsiųstų šventąją dvasią. Kad greičiau persigalvotų: pardavęs Utenoje namą, kaime nupirktų žemės sklypą. Motina man, tarsi suaugusiam, dažnai skųsdavosi, kad tėvas padaręs ją dykaduone. Jokio miestietiško darbo nemokanti, beraštė, netgi nuo moterų slepiasi, kad jos kaimietiškos kalbos nepašieptų.

Tai aš ir prašydavau visagalį malonės. Net

maldele sudėjau ir ją lyg žirnius keletą kartų išberdavau. Norėjau savo prašymą dievui giliai į galvą įkalti. Kad per daugybę rūp sčių nepamirštų šv. dvasios tėvui neatsiuntęs. Kiek gi galima laukti?!

Pasibaigus mišioms, motina dar užbėgdavo zakristijon maldos apaštalavimo reikalais. Vieną rytą džiūgaudama atsinešė elementorių "Dieve, padėk" ir padavė man kaip šventenybę. Įduodama pamokė:

— Kunigėlis dovanojo. Žiūrėk, nesutepk. Skaityti mokysies.

O kam? Aš su dievuliu ir be knygų susikalbu. Stėbėjaisi.

Tėvui namie darbų niekad netrūkdavo, o ypatingai prieš didžiąsias šventes. Tada siūdavo nuo ankstyvo ryto iki vidurnakčio. Kartais mažai ir miegodavo. Jo veidas padžiūvęs, pratysęs. Daug rūkė. Jam padėdavo du gizeliai, besimokantys siūti. Kai į dirbtuvėlę su medžiagų pundais ateidavo klientai, tėvas dirstelėjimu iš užstalės nugindavo gizelius. Su klientu aptardavo fasoną, nusakydavo, kaip atrodys pasiūtas, atidžiai matuodavo.

Kartą lydimas zakristijono, išlumšėjo kunigas Butvila. Bažnyčios tarnas ant stalo mostelėjo įsuktą į popierių rietimą. Tėvas, lyginęs švarką, užvilko jį ant manekeno. Paėmė ryšulį, atrišo ir medžiaga lyg ant spyruoklių išsitiesė. Juodas bostonas sužvilgo lyg anglis. Tėvas, atskyręs siūlelį, patrynė tarp pirštų, paskui įziebęs žiebtuvėlį, uždegė. Įsidegė liepsnelė, bet ūmai užgeso. Pasklido aitrus kvapas.

— Angliška vilna,—tėvas pagyrė,—Kostiumą siūsite?

Iš juodos medžiagos? Aš ne jaunavedys,—su sierzino Butvila.—Sutaną pasiūsite. Vaikštau su kostiumu, lyg ne kunigas būčiau.

— Aš kunigiškų drabužių nesiuvu,—atsisakė tėvas.

— Neišsisukinėk, kriaučiau. Aš žinau, kad siuvate. Pakalnių klebonas gyrėsi, kad ten gyvendamas jam siuvote.

— Feliksai, neatsisakyk,—užsipulė motina tėvą.—Kunigas Butvila dovanojo sūnui elementorių. Šitai sunku jį gauti.

— Nesiūsiu,—tėvas nesileido į kalbas.—O elementorių išmečiau. Apie persenusias našles, žmogžudžių pakūtas rašo. Baisu vaikui duoti.

— Jeigu kriaučius prieš tikėjimą,—išraudęs užsipulė Butvila.—Išeinu. Tik, Jauniški, nepamiršk, kad ir aš-valdžia. Gali kartais prisireikti ir manęs. Užgauta širdis ilgai skauda.

Motina šoko Butvilą atsiprašinėti, bet jis

grubiai ją atstūmė ir išėjo. Dirbtuvėlėje įsivyravo slegianti, kraupi tyla. Kai goslumas kiek atlėgo, tėvas prasarė:

— Teisingai, Pakalnių klebonui sutaną siuvau, bet ar užmokėjo? Špygą gavau. Ir Butvila ne kitoks. Už ką turiu vergti? Už ką? . . .

— Butvila miesto šaulių sąjungos vadas,—įsiterpė gizelis.—Cicilikus į kalėjimą sodina. Ir tamstą apšauks, kad prieš valstybę einant.

— Dirbk, nepolitikavęs,—supykęs tėvas sudraudė gizelį.—Žiūrėk, kad pats už grotų nepakliūtumei.

Artinosi mokslo metų pradžia. Aš vis sukiojaisi apie motiną ir laukiau kada ji prasarė apie mokyklą. Bet ji vis tylėjo. Kai vaikai gatvėje pasirodė su gėlėmis, tėvas mane pasikvietė ir tarė:

— Greit apsilik aksomo eilute. Eisim į mokyklą.

— O elemtorius?! Tą, "Dieve, padėk," tėtė išmetei.

— Naują gavau. "Sakalėlis." Su paveikslėliais. Renkis.

Prie mokyklos mane su tėvu pasitiko būrys vaikų. Siauru koridoriu jie mus palydėjo į pirmą klasę. Prie stalo radome mokytoją.

— Oi, koks žavus berniukas,—tarė ji, pamačiusi mane.—Tik ar bus jam septyneri metai? Klasėje šitai nėra vietų.

— Truputį trūksta iki septynerių. Bet, tams-ta panele, priimkite,—prašė tėvas.—Ištysęs toks ir knygas nupirkau . . .

— O kokie čia metrikai?—vartydama tėvo paduotus dokumentus, nusistebėjo mokytoja.—Ar berniukas neteisėtos moterystės? Ar vaiko motina ne jūsų žmona?!

— Kaip gi, panele, žmona, tikra žmona,—tėvas kiek paraudęs aiškino.—Mes vedėme Peterburge. Prieš grįžtant į Lietuvą. Devynioliktais. Kelionėje pasimetė sutuoktvių metrikai. Tai dabar klebonas ir įrašė motinos mergautinę pavardę ir dar su klaidomis.

— Tokie metrikai ir dar nepilni septyneri, mokytoja gūžtelėjo pečiais.—Jeigu aš ir priimsiu, tai komisijos pirmininkas atmes.

Aš dirsciojau čia į tėvą liūdnomis akimis, čia į mokytoją abejingu veidu, kuo aš netinkamas mokyti. Sakė "žavus," o nepriima? . . .

— O kas komisijos pirmininkas?—pasiteiravo tėvas.

— Argi nežinote? Kunigas Butvila. Toks priekabus, toks smulkmeniškias. Ir jeigu dar vietų būtų . . .

— Butvila!—tėvo veidas patamsėjo.—Aišku,

jis mano sūnaus mokykloje nepaliks, net jeigu ir panelė jį priimtumete.

Mudu su tėvu nekalbūs, skausmo prislėgti išėjome iš mokyklos.

Prie lentpjūvės grupavosi darbininkai. Minutėlę sustojome. Tėvas užsirūkė su jais. Paskui paklausė:

— Kodėl neleidžiat gaterių? Ar ne streikuojate?

— Atleidinėja darbininkus. Krizė ateina. Nuo žmogaus dešimtą kailį lupa. Tai ir sustreikavom. Kitos išeities nėra.

— Bedarbė ateina, badas bus,—pritarė kitas.

Turgaus aikštėje kažkoks užsienio agentas dalino lapelius. Atsistojęs nuo dėžės, kartas nuo karto jis šaukė:

— Transatlantik! Kaunas, Laisvės alėja, devyni! Šipkartės veltui, darbas užtikrintas, tapsite milijonieriais! Amerika, Kanada . . .

Paaugliai ant telefono stulpų klijavo spalvotus skelbimus. Juose buvo nupiešti darbininkai su plačiabrylėmis skrybėlėmis. Jie mačėtėmis kirto siaurais lapais cukrašvendres. Žmonės žiūrinėjo, skaitė, kiti kažką klausinėjo agentą, atsirasdavo ir tokių, kurie užsirašinėjo į kelionę už Atlanto vandenyno.

— Krizė, sūnau,—kažką nesuprantamo pasakė tėvas.—Nebus darbo.

Iš tiesų mieste atsirasdavo vis daugiau ir daugiau bedarbių. Jie slankiodavo tylūs lyg šešėliai. Įmonėse padažnėjo streikai. Didesniuose žmonių susibūrimuose sukiojosi žvalgybos agentai. Kai ką suimdavo. Kartą ir į mūsų namus įsiveržė policija. Nieko nepasakę, ėmė verstis dirbtuvėlėje, miegamajame. Prieš išeidami, paklausė:

— Kriaučiau, pasakyk, atvirai, ar gauni proklamacijas? Gyvenai Petrograde, turi ten pažįstamų. Juk jie atsiunčia?!

— Visur jums vaidenas proklamacijos,—atkirto tėvas.

— Žiūrėk tu man,—policininkas pagrasė pirštu ir išėjo.

Neramumai mieste kartojo. Jų išgąsdinti, žmonės ėmė supirkinėti visa, kas papuolė. Kaupė atsargas, mažiau puošėsi. Tėvas su gizeliais dažnai sėdėdavo be darbo.

Vieną rytą pasklido žinia, kad Kaune tautininkų ir krikščionių partija nuvertė socialdemokratų valdžią ir įvedė fašistinę diktatūrą. Tai buvo 1926 metais. Naujoji valdžia ėmė tikrinti spaudą, už komunistinių laikraščių spausdinimą ir platinimą grasino mirties bausme. Krašte

paskelbė karo stovį. Pradėjo masiškai suiminėti darbininkus, įtariamus turint ryšį su pogrindžiu. Kaune sušaudė keturis komunarus. Žmonės bijodavo būreliais sustoję pasikalbėti.

Porą kartų tėvą kvietė į nuovadą tardyti.

O tėvas kažkur dažnai išvažiuodavo. Pavasario mėn. per užgavėnias ilgesnį laiką visai negrižo. Gizeliai nuogastavo ar nebus pakeliui suėmę. Bažnyčioje meldžiau dievą, kad jis padėtų tėvui ištrūkti iš policijos. Bet trečią dieną tėvas atsirado. Įėjęs į kambarį, pasakė:

— Galite džiaugtis, žemę pirkau!

Motina pripuolė prie tėvo, pabučiavo jį, liepė ir man pabučiuoti.

— Dievas mūsų maldų išklausė,—lyg apkvatusi džiūgavo.—Dabar mes niekada nebūsime elgetos! Niekada!

— Žemę!—suspygau, apsidvydamas tėvui apie kaklą, o vienas sau pagalvojau: "Koks dievas galingas, užsispyrusį tėvą nugalėjo." Ir bučiavau tėvo barzda apžėlusį žandą.—Ačiū, tėtuk, ačiū! Mes dabar niekada nebadausime.

— Nežinia dar kaip bus,—aržiai numojo ranka.—Pinigų tai neužteko. Vekseliais pridėjau. Į valstybinį banką įsėdau. Tas mane daugiausiai ir pjauna. O ir tos žemės vos keli hektarai. Zarasų krašte žemė tik grikiams, smėlynai. Baisu! Tebūna prakeiktas toks gyvenimas.

Ilgiausių metų!

"Ilgiausių metų! Ilgiausių!

Gražių, džiaugsmingų ir šviesių!"

*Giesmė, galingai traukiama šimtais balsų,
Tau linki išsipildymo vilčių visų . . .*

Šis jubiliejus tau brangus!

Toks netikėtas ir džiūgus!

*Ir tu prašai tau gera linkinčius draugus
Atleist, kad iškilmės šios netriukšmingos bus.*

Prašai, kad leistų tau vienam

Pabūt kampely nuošaliam,

*Kad duotų pasidžiaugti, ką kely ilgam
Sukūrei nešti naudą žmogui užguitam.*

"Ilgiausių metų" giesmėje

Skardena tau gaida gaja,

Kad išsipildys tavo lūkestis, svaja,

Kad dar ilgai liepsnos gyvybė tavyje . . .

J. SUBATA

Pasimatymas su didžiuoju bedieviu

VINCAS KUZMICKAS

Jonas Šliūpas (1861—1944) priklausė, sakytume, aristoteliškajai V. Pietario, A. Vištelio, J. Basanavičiaus ir kitų XIX a. pabėigos buržuazinių lietuvių rašytojų ir visuomenės veikėjų kartai, kuri bandė aprėpti ir beletristiką, ir literatūros istoriją, ir publicistiką, ir dramaturgiją, ir tautosaką, ir etnografiją. Be savo tiesioginio darbo, jie kūrė povandeninius laivus ir lėktuvus, tarėsi išradę universalios vaistus nuo visų užkrečiamų ligų, suradę tolimiausių baity protėvių istorinius kelius ir tėvynę, rašė geografijos ir aritmetikos vadovėlius, kūrė elementorius, ir visi dažniausiai jautė ypatingą potraukį prie kalbotyros. J. Šliūpas irgi užsiėmė filologija, ilgus dešimtmečius tyrinėjo Lietuvos istoriją ir pagoniškąją tikybą, tačiau iš savo kartos švietėjų išsiskyrė kaip aršus, pozityviai mąstantis klerikalizmo priešas. J. Šliūpo ateistinėm pažiūrom didžiulės įtakos turėjo gamtamokslinis materializmas, daugelį pinių egzistencijos klausimų jis aiškino supaprastai ir net vulgarizuodamas. Jis vienąs pirmųjų iš nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo pasauliečių išdrįso pakelti balsą prieš anuomet labai galingą katalikų bažnyčią, kuri visais įmanomais būdais bandė kovotoją šmeižti, ignoruoti, menkinti jo, kaip rašytojo ir visuomenės veikėjo, nuopelnus. Ir jei šiandien mums, žvelgiant pro iškilias V. Kudirkos, J. Basanavičiaus, V. Pietario tigūras, J. Šliūpo gyvenimas ir veikla neuina lyg ir į antrą planą, tai priežastis čia, matyt, iš dalies yra ir vakarykščių vaidų šešėlis.

Kadangi J. Šliūpas ilgainiui įgijo nemažai šalininkų, kurie klerikalų buvo praverdžiuojami tam tikslui nusikaltu keiksmazo-

džiu „šliūptarniai“, daug kam rašytojo vardas siejosi su tautinės vienybės laužytojo aureole. Sakysim, V. Pietaris, net suvokdamas J. Šliūpo ateistinės veiklos reikšmę, plačiai pagarsėjusiam atvirame laiške jam rašė: „...jog jeigu būtų tavo idėjos ir geros, tai vis tik jos per ankstybos ir aparf vaidų ir žlugimo tautiško nieko mums daugiau nedavė ir nesiūlo ateityje“ („Apšvieta“, 1893, Nr. 14—15, p. 830). V. Pietario priekaištus J. Šliūpui klerikalai valkiojo ištisą pusamžį. J. Dauliaus knygoje „Laisvamanybė Lietuvoje“ (K., 1936, p. 43—45) jie laikomi nepraradusiais atakuojančios gailios.

J. Šliūpas svajojo kada nors pamatyti savo raštus surinktus į krūvą, džiaugėsi, sužinojęs, kad JAV lietuviai juos žada išleisti. 1931 m. sausio 22 d. laiške Juozui Otui Širvydui jis rašė: „Skaičiau „Vienybėje“ Tamistos ir kitų projektuojamąjį Fondą išleidimui mano raštų. Tai gera mintis. Man mirus, vargiai atsiras, kas išdrįs tai padaryti. Juk mano raštai paprastai partyviems žmonėms nėra patinkami, o su laiku jų nebus galima nė gauti“ (p. 530). Buržuazinėje Lietuvoje vargu ar kuris leidėjas galėjo ryžtis tokiam rizikingam žingsniui. Veikiausiai jį būtų ištikęs visiškas bankrotas.

Neseniai pasirodė K. Doveikos paruošti (jo įvadinis straipsnis ir paaiškinimai) J. Šliūpo „Rinkiniai raštai“ aprėpia tik jo literatūros kritiką, literatūros istoriją, prisiminimų fragmentus ir pluoštelį laiškų. Del to diskutuotinas pats knygos pavadinimas — ar gali knyga, atspindinti tik šią J. Šliūpo veiklos sritį, vadintis tokiu įpareigojančiu vardu? Tiesa, sudarytojas pratarmeje apsidraudžia, neva, „didžioji dalis tų raštų šiandieną kokios nors išliekamosios vertės nebeturi“. Tačiau, be išliekamosios vertės, kiekvienas literatūros kūrinys vertingas dar kaip praėjusios epochos dokumentas, nors, tiesa, ne visi jie šiuolaikiniam skaitytojui įdomūs. Tačiau tai jau kitas klausimas. Mūsų nuomone, ne mažiau svarbūs ir J. Šliūpo ateistiniai raštai.

Knygoje kone ištisai skelbiama pirmoji mūsų literatūros istorija „Lietuviškieji raštai ir raštininkai“ (1890), į kurią autorius suklojo nemažai betarpiškų įspūdžių bei prisiminimų ir net anuomet gyvenusių rašytojų laiškų. Iš senosios periodikos surankiotas nemažas pluoštas J. Šliūpo straipsnių ir recenzijų apie K. Donelaitį, S. Daukantą, A. Burbą, V. Dembskį ir kt. rašytojus. Nemažą knygos dalį sudaro istoriniu požiūriu labai vertingi J. Šliūpo atsiminimai ir pluoštelis laiškų. Be šių atsiminimų neišsivers nė vienas lietuvių literatūros istorikas, daugeliu požiūrių jie koreguoja nusistovėjusias pažiūras, nuvainikuoja kai ku-

riuos pernelyg praeityje išliaupsintus veikėjus, pateikia nemažai unikalios medžiagos „Aušros“ atsiradimo istorijai.

Nors J. Šliūpai literatūros kritiko darbas buvo epizodinis, jo raštai šiandien įdomūs daugeliu požiūrių. Jis apžvelgė ir įvertino ne tik lietuvių literatūros nueitą kelią, bet ir dėmesingai stebėjo savo amžininkų (J. Griniaus, A. Kriščiukaičio-Aišbės, A. Burbos, B. Matusevičiaus ir kt.) darbus, operatyviai palydėdamas juos recenzijomis ir straipsneliais. Vadinas, J. Šliūpas klojo pamatus naujai lietuvių literatūros kritikai. Nepažindami jo palikimo, negalėtume manyti ir mūsų literatūros istorinės bei kritinės minties išaugimo.

Įžanginiame „Rinkinių raštų“ straipsnyje K. Doveika aprašė J. Šliūpo gyvenimo kelią, apibūdindamas jo nuopelnus ir nesėkmes. Kadangi nei J. Šliūpo biografija, nei kūryba ligi šiol dar niekieno detaliau neįtirta, K. Doveika su dideliu patyrusio literatūros mokslininko atsargumu bandė, pasitelkdamas reikšmingesnius rašytojo gyvenimo, kūrybos ir visuomeninės veiklos faktus, atskleisti, kas būtent stūmė jį tokios, o ne kitokios veiklos linkme, nustatyti jo fikslia vietą bendroje XIX a. pabaigos kūrėjų rikiuotėje. Ypač įdomiai ir taikliai nurodyti J. Šliūpo ryšiai su lenkų pozityvizmu. Pozityvistai, „atmetę nerealias romantikų kartos svajones, ėmė kreipti visuomenės mintį prie realaus, pozityvaus, visuomenei naudingo darbo“. Iš pozityvizmo estetikos plaukė ir J. Šliūpo įsitikinimas, kad žmonijos pažangą neabejotinai nulemsią gamtos ir fikslieji mokslai, kad poezijos vaidmuo šiame procese tebūsiąs nedidelis ir praeinantis („Zmonystė užmirš apie tą gražmeną mūsų amžiaus“). Gyvenimas išsklaidė jaunuoliškas J. Šliūpo iliuzijas, ir ilgainiui jis įsitikino, kad šalia didžiųjų matematikų kūrė ne mažiau įžymūs poetai.

K. Doveikai pavyko atskleisti sudėtingą J. Šliūpo asmenybę, parodyti jo valingumą, siekiant užsibrėžto tikslo, pagaliau jo nesėkmes ir klaidas. Kaip jau visuomet atsitinka, pirmąkart rengiant tokio stambiaus masto leidinius, sudarytojas ir įvadinio straipsnio autorius neišvengė kai kurių neuoseklumų, abejotinių teiginių, prieštaravimų ir net klaidų.

Nemažą aptariamąs knygos dalį (p. 535—585) užima K. Doveikos paruošti „Paaškinimai“. Čia paruošėjas susidūrė su rimtais, vietomis stačiai neįveikiamais sunkumais ir dažnai, užuot juos bent kiek klibinęs, aplenkia. Dažnai jis aiškina tokius dalykus, kurie ir be paaškinimų aiškūs iš J. Šliūpo teksto. Sakysim, J. Šliūpas keliose atsiminimų vietose nurodė, kad „labai smerkė lenkai“ jo misiją pas general-

gubernatorių Gurką, ypač istorikas M. Remeris (p. 315, 316, 356). J. Šliūpo memorandumo turinys, kaip rašoma 344 p., pateiktas M. Remerio knygoje „Litwa“. K. Doveika paaškina: „Zr. M. Remerio knygą „Litwa“, Lwow, 1908“ (p. 571). Šiuo atveju ir be paaškinimų aišku, kad reikia žiūrėti knygą „Litwa“, tačiau kur ją galėtų gauti eilinis skaitytojas, jei ji — jau didelė retenybė nei mokslinėse bibliotekose? Ar tokiu atveju nederėjo keliais sakiniiais paaškinti minėto istoriko požiūrį į J. Šliūpo misiją?

Yra ir daugiau paaškinimų, kurie jau pernelyg lakoniški. Sakysim, 1940 m. balandžio 12 d. laiške M. Untuliui J. Šliūpas rašė: „Atmintis nyksta, akys silpsta, ir pusžlėbis pasidariau. Žodžiu, senstu pasiutišku tempu. Nebus laiko nė ramiai numirti. O gal dar, kaip Sleževičių ir Venclauską, kunigai užsimanys mane smurtu pastatyti į Lietuvos šventųjų kandidatus“ (p. 534). Perskaitęs šias eilutes, „Paaškinimuose“ tikiesi rasti, kaip kunigai išrengė į pomirtinį gyvenimą žinomus ateistus — Sleževičių ir Venclauską, tuo tarpu K. Doveika pateikia šių istorinių asmenų gimimo ir mirties datas, nurodo, kas jie buvo etc.

J. Šliūpo raštuose minimi istoriniai asmenys K. Doveikos aiškinami pasirinktinai — mažiau žinomi nuflymami, apie tuos, kurie pateko į „Mažąją lietuviškąją tarybinę enciklopediją“, kalbama plačiau. Taip nė žodžiu nekomentuotas J. Šliūpo susitikimas su S. Daukanto karšintoju Ignatu Vaišvila (apie 1809—1894), nors būtent jo prisiminimai paskatino J. Šliūpą susidomėti pamirštais S. Daukanto raštais, propaguoti juos „Aušroje“. Paaškinimuose derėjo nurodyti bent V. Merkio monografiją „Simonas Daukantas“ (V., 1972), kurios 287—294 p. esama žinių ir apie I. Vaišvilą. Kai 1894 m. vasario 18 d. I. Vaišvila mirė, jo nuopelnai buvo apibūdinti lietuvių spaudoje („Vienybė lietuvininkų“, 1894, Nr. 19, p. 223).

Nors pastarųjų metų literatūros istorijos darbuose „Aušros“ poetas Andrius Vištelis (1837—1912) motyvuotai vadinamas tik Vištelium, K. Doveika paaškinimų tekste gairina senąją formą — Višteliauskas (p. 551).

Paaškinimų autorius neleistina aplenkė ir paties J. Šliūpo supainiotus dalykus. Kadangi jis nekomentuoja J. Šliūpo teiginio, esą, K. Donelaičio „tėvas buvo kelmiškis dvarponis“ (p. 191), susidaro įspūdis, kad tai laikoma tiesa.

J. Šliūpas labai painiojasi, minėdamas atskirus S. Daukanto veikalus. Jis su širdgėla prisimena, kad A. Baranauskas „nesivelijo man pavesti „Pasakojimus apie veikalus liet. tautos“, dėl kurio išspausdinimo aš norėjau pasirūpinti, o paskui juos suteikė E. Volterui, kuris visgi kitoniškus turi mie-

rius...“ (p. 92). 1903 m. paskelbtuose prisiminimuose J. Šliūpas rašo: „Iš pašnekų su klierikais žinojau, kad seminarijos knygyne gulėjo nuo seniai rankraštis S. Daukanto „Lietuvos istorijos“. Tad, nusibeldęs į seminariją, mėginau „Istoriją“ gauti...“ (p. 231). Toliau jis įrodinėja, kad A. Baranausko buvę persirašę pirmąjį tomą S. Daukanto „Istorijos“. 1927 m. išspausdintuose prisiminimuose J. Šliūpas vėl sakosi užtrukęs „pas seminarijos inspektorių kun. Baranauską dvi savaiti, nusirašydamas Daukanto „Pasakojimus“, pirmąjį tomą“ (p. 287). K. Doveika neužsimena apie įvairių laikotarpių šių J. Šliūpo prisiminimų ir laikų prieštaravimus, o akylesniam skaitytojui lieka neaišku, kokį S. Daukanto veikalą jis nusirašinėjo — „Istoriją Žemaitišką“ ar „Pasakojimus apie veikalus lietuvių tautos senovėje“.

Rodos, komentatoriui turėjo būti žinoma, kad „Varpe“ (1894, Nr. 3, p. 36—38) Varnelėšos siapyvardžiu buvo išspausdintas Povilo Matulionio straipsnis „Trumpa žinia apie Simano Daugkantos „Istoriją Žemaitišką“, iš kurio matyti, kad „Istorijos Žemaitiškos“ rankraštį E. Volteris pasiskolino ne iš Kauno seminarijos bibliotekos, bet iš S. Daukanto sesers Anastazijos Daukantaičės-Kauneckienės anūko, daktaro Kauneckio. Vadinasi, J. Šliūpas pas A. Baranauską galėjo nusirašinėti ne „Istoriją Žemaitišką“, bet „Pasakojimus“.

Vietomis K. Doveikos komentarai nufolsta nuo J. Šliūpo minimų faktų ir įvykių. Sakysim, prisimindamas studijas Maskvos uni-

versitete 1880—1882 m., J. Šliūpas rašo: „Nereikėtų pamiršti, kad Maskvoje tūlą laiką gyveno Michelsono kambariuose ir inžinierius Petras Vileišis, dar tuomet jaunas, smagus žmogus“ (p. 285). Savaime suprantama, kad norėtusi žinoti, ko P. Vileišis atvykdavo į Maskvą, tačiau iš komentarų tik sužinome (p. 568), kad jis buvo „pirmojo legalaus lietuvių laikraščio „Vilniaus žinios“ leidėjas ir oficialus redaktorius (1904—1909)“. Bet minimais 1880—1882 m. P. Vileišis nebuvo nei leidėjas, nei laikraščio redaktorius.

Vienas kitas netikslumas ar tik paruošėjo nenoras pernelyg išplėsti „Paaiškinimų“ apimtį, aišku, nenuneigia jo didelio ir nuoširdaus darbo, renkant ir komentuojant J. Šliūpo literatūrinį palikimą. Tam, kas domisi mūsų literatūros praeitimi, J. Šliūpo „Rinktiniai raštai“ taps parankine knyga, nuolatos liudijančia, koks painus, duobėtas ir akmenuotas buvo mūsų grožinės literatūros kelias, atvedęs į šių dienų aukštumas. Pasidžiaugę J. Šliūpo literatūros kritikos straipsniais, prisiminimais ir pluošteliu laikų, matyt, galime tikėtis, kad, laikui bėgant, sulauksime ir didžiojo bedievio istoriųjų ar ateistinių raštų, kurie gražiai papildytų kasmet turtėjančią mūsų „Lituanistinę biblioteką“.

Jonas Šliūpas. RINKTINIAI RAŠTAI. „Vaga“, Vilnius, 1977.

Ažuolų žemė

*Ėjo amžiai. Ir vargais dalinos.
Ir išliko žmonėse, daiktuos.
Augo naujos dienos ažuolynuos.
Augo ir šventuos, ir prakeiktuos.*

*Ėjo amžiai. Ažuolai šlamėjo
Kaip geri, suprantantys tėvai.
Šviesdavo kiekvienas sausio mėnuo,
Plaukė metai — dideli laivai.*

*Atplaukėm ir mes į žalią krantą,
Amžinaji krantą ažuolų.
Ir suprantam, ir labai suprantam,
Kad pakaks čia duonos ir kelių.*

*Šviečia mūsų sausiai — mūsų viltys.
Neskaičiuokime tų sausų. Mums pakaks.
Ažuolynai gelstantys sušildys
Vėstančias į rudenį rankas.*

*Ir prashinks pro šalį visi ledynai —
Mūsų pralaimėjimų našta.
Mūs darbai ir mūsų atradimai
Liks gyventi ažuolų krašte.*

JONAS STRIELKŪNAS

IRENA KATINIENĖ

Didžiąją dalį Irenos Katinienės (g. 1942) kūrybos, tur būt, galėtume pavadinti fantastine: dallininkė daugiausia kuria vaizdus, kuriuose regimosios tikrovės fragmentai jungiami pagal savotiškus dėsnius. I. Katinienė ypač domina gyvosios gamtos (sykiu su žmogumi) pasakiškos metamorfozės: jos darbuose regime žmogų-gyvį, žmogų-augalą ir pan. Anot autorės, tokius vaizdus kurti ją skatina daugelis bendrybių tarp žmonių bei gamtos gyvenimo. Į klausimą, ar tuos metamorfoziškus vaizdus ji suvokianti kaip dramą ar kaip pokštą, dallininkė atsako: „Man čia drama“. Iš tiesų, gana dramatiškus pergyvenimus žiūrovui žadina ciklo „Improvizacijos V. Mykolaičio-Putino poemos „Eglė ir Žilvinas“ tema“ (1971) paveikslai. Panašaus pobūdžio emocijas kelia ir šiek tiek erotinio atspalvio ciklas „Gyvoji gamta“ (1973). Šių ciklų paveiksluose I. Katinienė ritmiškai išdėsto kompozicijos elementus, naudojasi banguojančia linija. Įspūdį stiprina ir darbu savotiškumo teikia vienas kitas ryškus spalvinis akcentas.

Kiek kitokie ciklai „Vilniaus legendos“ ir „Vilniaus motyvai“. Čia autorė vaizdą kuria iš žmonių figūrų ir senamiesčio fragmentų derinio, panaudoja gamtinių ir geometrinių formų kontrastą, netikėtas perspektyvas.

I. Katinienės grafikai turi įtakos P. Repšio kūryba: tai pasakytina ir apie minėtą fantastišką realybės elementų supynimą, ir ypač apie žmogaus figūros piešinį. Be lakštinės grafikos darbų, I. Katinienė yra sukūrusi knygų iliustracijų, ekslibrisų. Jos mėgstama technika — ofortas.

ALFONSAS ANDRIUŠKEVIČIUS
